

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Právnická fakulta

Lenka Konečná

Donucení v mezinárodním právu

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Vladislav David, DrSc.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji tímto, že jsem diplomovou práci na téma „Donucení v mezinárodním právu“, vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

Ve Frýdku-Místku dne 7. ledna 2012

.....

Lenka Konečná

Chtěla bych tímto poděkovat vedoucímu diplomové práce, Prof. JUDr. Vladislavu Davidovi, DrSc., za užitečné rady, obětavost, trpělivost a odborné vedení při zpracování této diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1. VYMEZENÍ POJMŮ SOUVISEJÍCÍCH S DONUCENÍM V MEZINÁRODNÍM PRÁVU	7
1.1 PRÁVNÍ A PROTIPRÁVNÍ VZTAHY MEZI STÁTY	7
1.2 MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ ODPOVĚDNOST	8
2. DONUCENÍ V MEZINÁRODNÍM PRÁVU	14
2.1 POJEM	14
2.2 NÁTĹAKOVÉ OPATŘENÍ MIMOPRÁVNÍ (FAKTICKÉ) POVAHY	16
2.2.1 <i>Upozornění a varování</i>	16
2.2.2 <i>Retorze</i>	17
2.3 SEBEOBRANA	17
2.3.1 <i>Pojem</i>	17
2.3.2 <i>Limity sebeobran</i> y	21
3. REPRESÁLIE	24
3.1 VÝVOJ INSTITUTU	24
3.2 DEFINICE POJMU REPRESÁLIE	27
3.3 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY A DRUHY REPRESÁLIÍ	28
4. SANKCE A OPATŘENÍ OSN	34
4.1 OBECNÉ VYMEZENÍ POJMU	34
4.2 PRAVOMOCI RADY BEZPEČNOSTI A VALNÉHO SHROMÁŽDĚNÍ PŘI UDRŽOVÁNÍ MEZINÁRODNÍHO MÍRU A BEZPEČNOSTI	35
4.3 OPATŘENÍ RADY BEZPEČNOSTI	37
4.4 LIDSKÁ PRÁVA	42
4.5 VOJENSKÉ SANKCE	43
4.5.1 <i>Užití síly</i>	43
4.5.2 <i>Odpovědnost za agresi</i>	43
4.5.3 <i>Sankce dle čl. 42</i>	45
4.6 OPATŘENÍ NEVOJENSKÉ POVAHY	46
4.7 OPATŘENÍ ORGANIZAČNÍ POVAHY	47
5. PŘÍKLADY POUŽITÍ	50
5.1 KOREJSKÁ OTÁZKA	50
5.2 OPERACE OSN V KONGU	56
5.3 OPERACE OSN NA KYPRU	59
5.4 IRÁCKÁ AGRESE VŮČI KUVAJTU	60
ZÁVĚR	64
BIBLIOGRAFIE	66
ABSTRAKT	69
ABSTRACT	70

Úvod

Donucení jako institut mezinárodního práva obsahuje zákonné mechanismy k přinucení odpovědného subjektu právního řádu, v případě mezinárodního práva zejména státu, k respektování jeho norem. K takovému mocenskému zásahu do sféry státu dochází v případě jeho mezinárodně protiprávního chování. K obnovení mezinárodního právního pořádku je tak třeba užít donucovacích opatření a tím zabránit porušování norem mezinárodního práva, což je nezbytné pro udržení mezinárodního míru a bezpečnosti. Jak je zřejmé již z prvního ustanovení Charty, je udržení mezinárodního míru a bezpečnosti jeden z hlavních cílů mezinárodního organizovaného společenství. Tímto se dostáváme i k tomu, že snaha o jeho zajištění patří mezi primární úkoly současného mezinárodního práva.

Bez sankcí za porušení norem práva by nebylo myslitelné dosažení hlavních cílů společenství – mezinárodní mír a bezpečnost. Význam donucení v mezinárodním právu je tedy nesporný.

Toto téma jsem si zvolila, protože patří mezi stěžejní problematiku mezinárodního práva a je zároveň aktuální otázkou. K volbě tohoto tématu přispělo také mé studium na zahraniční univerzitě v Haagu v rámci programu ERASMUS, kdy mě velice oslovil interaktivní přístup ve výuce předmětu Public International Law, řešení problematiky v mezinárodním kolektivu studentů a důraz, který byl kladen na porozumění této oblasti.

V první kapitole práce se zabývám vymezením pojmů souvisejících s donucením, nutných pro pochopení samotného pojmu donucení. Ať už jde o právní či protiprávní vztahy mezi státy, které v podobě protiprávního chování na mezinárodní úrovni lze charakterizovat jako mezinárodní delikt, nebo o okolnosti vylučující protiprávnost, na základě nichž pak nedochází k mezinárodně protiprávnímu chování a tedy ani ke vzniku odpovědnosti státu. Tato mezinárodněprávní odpovědnost vzniká, dojde-li k porušení mezinárodněprávního pravidla, *ex lege*. V tradičním mezinárodním právu tomu tak však nebylo, proto je zde popsán i historický vývoj tohoto institutu a jeho reparační obsah.

Druhá kapitola se zabývá samotným donucením v mezinárodním právu, jehož pojetí značně ovlivnil zákaz použití síly a hrozby silou stanoveného v čl. 2 odst. 4 Charty OSN. Jsou zde uvedeny znaky donucení - institutu, který nebyl v tradičním mezinárodním právu nikterak normován, struktura donucovacích opatření a rozdíly jednotlivých nátlakových opatření faktické povahy (varování, upozornění, retorze), jejichž základem je kapitola VI Charty OSN upravující pokojné řešení sporů. Podstatnou je i podkapitola týkající se sebeobrany, podmínek a přípustnosti takového oprávněného užití síly státem, který byl protiprávně napaden jiným

státem. Jde buď o rovinu samostatného práva na sebeobranu každého člena mezinárodního společenství na základě obecného mezinárodního práva obyčejového, nebo o donucující prostředek členů OSN, za stanovených podmínek, dle čl. 51 Charty OSN. V závěru je v kapitole zmíněna kritizovaná bezpečnostní politika Spojených států, která proklamuje, v souvislosti s teroristickým útokem 11. září 2001, tzv. preventivní sebeobranu.

Třetí kapitola se zabývá represáliemi, jejichž charakteristika se z volnostního, retaliačního pojetí postupně měnila na současnou podobu, kdy je stát povinen, za stanovených podmínek, jejich výkon strpět. Vývoj prodělaly i ozbrojené represálie, které již nemají v dnešním pojetí individuálních represálií místo, kromě specifické situace, kterou uvádím. Klasickým případem zabývajícím se právem represálií, který shrnul pravidla, jimiž se musí stát při jejich uplatňování řídit, je *Naulilaa case*. Tato pravidla jsou dále doplněna a v současné době musí být vykládána s ohledem na zákaz použití síly.

Další kapitola se věnuje univerzální politické organizaci, tzv. fenoménu mezinárodního práva 20. století – OSN, kdy se po vymezení jejího vzniku, pravomocí Rady bezpečnosti, Valného shromáždění dostáváme k donucovacím opatřením OSN. Systém kolektivní bezpečnosti, jehož cílem je udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, je zakotven v kapitole VII Charty OSN. Vhodnost a účinnost jednotlivých opatření jakož i samotná akceschopnost OSN – Rady bezpečnosti, jsou častým předmětem diskuse.

Jednotlivé postupy OSN a provedení sankcí v zásadních otázkách a s tím související následná diskuse, popř. kritika kapacit v tomto oboru, jsou demonstrovány v páté kapitole, která je také stěžejní pro praktické pochopení celého systému. Praxe nám však ukazuje také nelegálnost a nesprávnost zvolených postupů, které by nás měly nabádat k úvahám o jiných možných řešeních.

V mé práci jsem pracovala zejména s díly Vladislava Davida, čerpala jsem z jeho publikací *Sankce v mezinárodním právu a Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. Jeho spoluautoři jsou František Zbořil a Pavel Sladký. Další autoritou v oboru je Čestmír Čepelka, který spolu s Pavlem Šturmou publikoval knihu *Mezinárodní právo veřejné*, která byla mým dalším pramenem. Dále jsem v diplomové práci čerpala z publikací autorů Jiřího Malenovského, Ignaze Seidla-Hohenvelderna, Jana Ondřeje, Miroslava Potočného a ze zahraničních autorů bych uvedla díla Martina Dixona a Malcolma Shawa. Ke zpracování tohoto tématu bylo nezbytné užití příslušných právních dokumentů jako Charty OSN, rezolucí Rady bezpečnosti a Valného shromáždění.

1. Vymezení pojmů souvisejících s donucením v mezinárodním právu

1.1 Právní a protiprávní vztahy mezi státy

Vymezíme-li mezinárodní právo jako „souhrn právních pravidel, jež upravují vzájemné vztahy mezi rovnými subjekty, zpravidla státy,“¹ „přičemž tato právní pravidla jsou dle obecného souhlasu mezinárodního společenství států vynutitelná vnější mocí, dospějeme k primárnímu právnímu vztahu mezi státy“.² Státy při svém vzniku přijímají pravidla platná pro všechny státy a stávají se tedy subjekty obecného mezinárodního práva. Tuto situaci je třeba odlišit od právních vztahů partikulárních, kdy si některé státy ve vzájemném vztahu mohou jejich právní vztah upravit odlišně od obecného práva mezinárodního, tedy jeho dispozitivních norem a toto jejich sjednání má přednost před úpravou obecného mezinárodního práva.³

Normy práva obecně ukládají svým subjektům práva a povinnosti. V případě práva mezinárodního se jedná především o státy, jimž je na základě norem obecného mezinárodního práva jak dispozitivní tak kogentní povahy ukládána povinnost chovat se určitým způsobem a na druhé straně oprávněním jiných států tento výkon chování respektovat a vyžadovat. „Všechna pravidla obecného mezinárodního práva jsou právními pravidly, protože jejich porušení je sankcionováno státním donucením,“⁴ jedná se ovšem o tzv. decentralizovanou donucovací pravomoc. Na rozdíl od vnitrostátního práva zde totiž chybí „nadřazenost normotvůrce a centralizovaný donucovací mechanismus, neexistuje v plném rozsahu soudní moc“.⁵

Právní vztahy, jako prostředek, jímž zajišťuje mezinárodní právo chování svých subjektů v souladu s právně závaznými normami mezinárodního práva, jsou v úzké souvislosti s faktickými mezinárodními vztahy států. Při vytváření právních vztahů je ponechán subjektům dostatečný prostor k projevení vůle, zájmů, a to na základě norem obecného mezinárodního práva, především dispozitivního charakteru, což znamená, že právní vztahy jsou volního charakteru. Na základě tohoto volního projevu se může stát, v rámci svého osobitého vyjádření státní moci a nezávislosti na jiné moci ani uvnitř ani vně hranic

¹ DAVID, Vladislav, SLADKÝ, Pavel, ZBOŘIL, František. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. Praha: Leges, 2008, s. 71.

² DAVID, Vladislav. *Sankce v mezinárodním právu*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1976, s. 25.

³ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 78.

⁴ Tamtéž, s. 78.

⁵ Tamtéž, s. 81.

státu, svým jednáním dostat do rozporu s normami mezinárodního práva a tedy se dopustit bezprávi.⁶

Tento protiprávní vztah, ať už jako v podobě mezinárodně protiprávního chování komisivního či omisivního, lze dle Vl. Davida (1976) pojmově charakterizovat jako mezinárodní delikt, který vymezuje jako protiprávní chování státu, jehož výsledkem je porušení primárního právního vztahu mezi zainteresovanými státy. Dle I. Seidl-Hohenvelderna (1999) je každé zaviněné porušení normy mezinárodního práva mezinárodněprávním deliktem. Aby se jednalo o protiprávní chování státu, musí existovat jak subjektivní prvek (chování je možné připsat státu) a objektivní prvek (a tento stát tím porušil svůj mezinárodněprávní závazek). Od tohoto chování státu, které směřuje proti zájmům jiného státu, popř. více států, je třeba odlišit málo přátelské akty či také nevlídné akty, které na rozdíl od předešlého institutu neporušují normy mezinárodního práva.⁷ Následkem tohoto protiprávního chování státu je jednak mezinárodněprávní odpovědnost státu, jednak institut přímého donucení.⁸

1.2 Mezinárodněprávní odpovědnost

V tradičním pojetí práva mezinárodního bylo „termínem *odpovědnost* nebo častěji *ručení* označována pouhá vlastnost státu, spočívající v jeho způsobilosti plnit, co je mu uloženo mezinárodněprávními normami. Stát odpovídal (ručil) za splnění mezinárodněprávních závazků jen státu, který uznal jeho subjektivitu“.⁹ Vůči státu, který neuznal subjektivitu, žádné právní závazky nevznikly. V tomto pojetí nevznikla mezinárodní odpovědnost pro porušující stát automaticky, tj. *ex lege*, ale jen na základě konsensu, na rozdíl od současného pojetí mezinárodněprávní odpovědnosti. Pokud se ovšem delikvent k reparaci sám zavázal a byl ochoten újmu odčinit, tj. reparace *ex contractu*. Konsensus má v tomto případě základní povahu. V praxi to znamená, že pokud jeden stát porušil mezinárodněprávní závazek vůči druhému státu, musí mezi zainteresovanými státy dojít k ujednání, tedy k dalšímu závazku, v němž se vymezuje, jak tento porušený závazek řešit. Vlivem volnostního vztahu se však poškozený stát mohl dostat do horšího postavení než stát, který závazek porušil. Důležitou roli zde hraje mocenský prvek. Mezinárodněprávní odpovědnost neměla objektivní právní posouzení celé situace, ale byla určitým vyrovnáním mezi státy, v němž nehrála hlavní roli

⁶ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 25.

⁷ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 310–311.

⁸ ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 573.

⁹ Tamtéž, s. 307.

síla argumentů, právní posouzení situace, ale mocenská pozice státu. Delikvent totiž nemusel být vůbec ochoten způsobenou újmu odčinit nebo mohl ujednáním vnutit jinou právní skutečnost, čímž se paradoxně zlepšilo postavení státu delikventa. Byla možná i situace, kdy o ujednání s delikventem poškozený neměl zájem, protože věřil v lepší satisfakci na základě ozbrojeného zákroku. V případě, kdy k ujednání došlo, přijímal poškozený reparaci delikventa a nastupoval nový právní vztah, který nahrazoval nesplněný závazek. Vznikem novačního závazku pozbýval poškozený stát možnosti učinit odvetná opatření na základě přijetí nového závazku.¹⁰

Tento institut se u soukromých osob takto vyvíjel především na začátku 19. století, a to v souvislosti s pronikáním obchodu na nové trhy a s potřebou mezinárodní ochrany právních, zejména majetkových zájmů cizinců, jež jim vnitrostátní právní řád států nebyl schopen nebo nechtěl zajistit. A domovský stát byl pak oprávněn použít postupu diplomatické ochrany a vymáhat nárok poškozeného jako svůj vlastní.¹¹ Z výkonu diplomatické ochrany vznikaly často spory, které byly řešeny většinou arbitrážní formou. Významným mezníkem se stal náleze ve věci *Alabama* mezi Anglií a Spojenými státy, který byl prvním případem možnosti smírného řešení sporu mezi velmocemi a precedentem pro stabilizování odpovědnostních pravidel. Na základě arbitrážních nálezů došlo k ustálení kritérií, které posuzovaly stanovení obsahu a rozsahu reparační povinnosti.¹² Postupně se posunulo celé nazírání na mezinárodněprávní odpovědnost, přispělo k tomu i vytvoření Komise OSN pro mezinárodní právo, která vypracovala Úmluvu o odpovědnosti států, jež zatím nebyla ratifikována, ale její normy jsou již dnes obyčejovým právem uznávaným celým mezinárodním společenstvím.¹³

V současném mezinárodním právu vzniká odpovědnost *ex lege*. To znamená, dojde-li k porušení mezinárodněprávního závazku (primárního pravidla), automaticky ji doplňuje odpovědnostní, akcesorický závazek (jež je sekundárním pravidlem). Původní povinnost nezaniká a dodatečná povinnost odpovědnosti zmnožuje závazky státu, vzniká jeho dvojitá povinnost, zhoršuje se jeho právní situace a tímto nepřímým způsobem se stát donucuje k respektování norem mezinárodního práva, jde tedy o nepřímé donucení.¹⁴ Je třeba také poukázat na rozdílnost mezinárodních závazků, a to závazku na určité chování či dosažení výsledku, a tedy i rozdílné protiprávnosti chování. „Pro určení odpovědnosti je důležitý okamžik, kdy dojde k porušení závazku, jakož i doba tohoto porušení.“ Může jít

¹⁰ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 538–540.

¹¹ MALENOVSKÝ, Jiří. *Mezinárodní právo veřejné a poměr k jiným právním systémům, zvláště právu českému*. 5. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 313.

¹² DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 62–63.

¹³ Tamtéž, s. 308.

¹⁴ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 164.

o mezinárodně protiprávní jednání okamžité (okamžik porušení závazku se časově kryje se spácháním deliktu) nebo durativní povahy (jednání pokračující, složené jednání, hromadné jednání).¹⁵

Na rozdíl od tradičního pojetí je v současném obecném mezinárodním právu *reparační obsah* odpovědnostní povinnosti ustálen. Jde o povinnost odčinit újmu způsobenou mezinárodně protiprávním chováním, která vzniká *ex lege* a působí zásadně *ex tunc*. Zahrnuje v sobě různé metody odčinění rozdílných druhů újmy. Nejvhodnější metodou reparace, co se týká škod hmotné povahy, je *restitutio in natura*, uvedení věci do původního stavu jakoby k protiprávnímu chování nedošlo (*status quo ante delictum*). Tam, kde již není možná restituce (např. došlo ke zničení určité věci), dochází k reparaci ve formě nahrazení podobnými, rovnocennými předměty – *substituere*. Kde není možná ani jedna z předešlých metod, je reparováno *kompenzací* – výplata náhradního plnění v penězích, příp. zboží nebo službách. Pro určení výše kompenzace nejsou stanovena jednoznačná pravidla, avšak civilistické koncepce přenesly do mezinárodního práva kompenzaci škody skutečné (*damnum emergens*), tzn. o co se zmenšil stav majetku před danou škodnou událostí. U nepřímých škod se ustálila náhrada ušlého zisku (*lucrum cessans*). U škod nehmotné povahy je poškozený stát oprávněn domáhat odstranění tzv. zadosťučiněním (*satisfakci*), a to např. vyjádřením lítosti, omluvy odpovědným státem, ubezpečení do budoucna (*garancie pro futuro*), symbolickým aktem (vzdáním pocty vlajce) apod.¹⁶

Chování orgánů subjektů mezinárodního práva se přičítá k jejich odpovědnosti. Stát tedy odpovídá za chování jakéhokoli jeho orgánu, činí-li tak jeho jménem. V mezinárodním právu se pod pojem orgán „zahrnují všechny osoby, které skutečně vykonávají statní moc, ať už na základě vnitrostátního práva nebo pouze fakticky. Rozumějí se jím nejen orgány činné v oblasti mezinárodních styků, ale také působící na kterémkoli úseku horizontální struktury státní moci (orgány ústavodárné, zákonné, výkonné i soudní), stejně jako orgány na všech stupních vertikální výstavby této moci územní (orgány obecní apod.) i funkční (např. policisté). Mezinárodní právo nebere v úvahu vnitrostátní dělbu kompetencí mezi federální orgány a orgány dílčích celků federace“.¹⁷ „Státu je přičítáno chování orgánu i tehdy, kdy jeho postup je motivován nečistými či dokonce záłudnými úmysly, anebo jednáním *ultra*

¹⁵ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 310–311.

¹⁶ Tamtéž, s. 323–325.

¹⁷ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 170.

vires, případně i při zneužití veřejné pravomoci. Nelze ovšem přičíst chování, kterého se státní orgán nemohl ani pojmově dopustit.¹⁸

Za akt státu se nově považuje i jednání takových institucí, které, ač nejsou součástí státního mechanismu, jsou vnitrostátním právem nadány vykonávat veřejné funkce. Státu se přičítá chování fyzických osob, které jednají v jeho zájmu (na základě jeho pokynu apod.). Obecně za jednání *soukromých osob* stát neodpovídá. Stát má však povinnost přijmout nezbytná opatření, podle kterých musí poskytovat ochranu cizím státům, jejich diplomatickým zástupcům, jejich státním příslušníkům k zabránění útokům ze strany jednotlivců. A v případě zanedbání svých povinností dbát prevence a represe v souvislosti s daným útokem, se domovskému státu přičítá přímá odpovědnost.

Za protiprávní chování orgánů *povstaleckého hnutí* odpovídá *ex tunc* hnutí, které ve státě převzalo výkon veřejné moci. Orgány hnutí jednají v rozporu s původním teritoriálním státem, tudíž se odpovědnost přičítá povstaleckému hnutí. Teritoriální suverén však stále odpovídá za dodržování právem chráněných zájmů, samozřejmě vzhledem k okolnostem vnitrostátního boje o moc, ve vztahu ke třetím státům. Pokud v boji o moc zvítězí povstalecké hnutí, přičítá se této nové vládě, stejně jako v případě vzniku nového státu vedle státu existujícího tomuto novému územnímu suverénu, jak chování povstalců, tak i orgánů poražené státní moci v době bojů o moc. Zvítězí-li naopak původní státní moc, chování orgánů povstaleckého hnutí se jí nepřičítá. *Mezinárodní organizace* je na území státu činná jen s jeho souhlasem, tedy na základě uzavřené dohody, a protože není subjektem obecného mezinárodního práva, je odpovědná smluvní protistraně za porušení pravidel dohody jejím orgánem. Stát za jednání orgánů mezinárodní organizace neodpovídá, přesto musí dbát prevence a represe vůči třetím státům.¹⁹

V případě absence státní moci v zemi za mezinárodně protiprávní chování fyzických osob či skupiny osob, které řídí veřejné záležitosti, odpovídá stát.²⁰

Za určitých okolností, nazývaných ***okolností vylučující protiprávnost***, nedochází k mezinárodně protiprávnímu chování, a tedy ani ke vzniku odpovědnosti státu. Patří zde:

- *přivolení postiženého státu*, které musí být jednoznačně prokázáno, uděleno před realizací chování, k němuž se vztahuje. A není platné, pokud se jedná o přivolení, které je dáno v souvislosti s porušením kogentní normy mezinárodního práva.

¹⁸ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 553–554.

¹⁹ Tamtéž, s. 555–571.

²⁰ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 314.

- *protiopatření reagující na předchozí protiprávní chování.* Jde o samostatný donucovací prostředek, který má přinutit porušitele k ukončení mezinárodně protiprávního chování a k odčinění způsobené újmy. Nelze jej tedy jednoznačně subsumovat pod okolnosti vylučující protiprávnost.
- *vyšší moci a náhodné události,* kdy je vyloučena protiprávnost chování, kterého se stát dopustil z důvodu nepředvídané vnější události nebo neodvratné vyšší moci, ke které stát nemohl žádným způsobem přispět. Na základě těchto okolností je státu objektivně (mimo vliv státního působení) znemožněno splnění mezinárodněprávního závazku.
- *tíseň,* ve které se, na rozdíl od *vis maior,* zvýrazňuje subjektivní prvek chování. Jinak protiprávné chování orgánu státu je učiněno v situaci krajní nouze, kdy v daném okamžiku nemůže pro svou a záchranu svěřených osob učinit nic jiného. Typickým případem je pilot letící v letadle, který přistane na jiném území, protože jinak by toto letadlo ztroskotalo. Pilot sice porušil svůj mezinárodní závazek, ale protože tím odvrátil ztroskotání, převyšuje záchranu lidí mezinárodněprávní závazek. Komise pro mezinárodní právo zde zařadila i *právo na sebeobranu,* kdy se má napadený stát právo bránit vůči útoku jiného státu. Dřív se považovalo za výjimku z kogentního zákazu použití síly, dnes je posuzováno jako výkon práva, výkon korelujícího oprávnění státu vystoupit proti porušiteli. Sebeobrana má své limity, tzn. musí být uskutečněna jen jestli faktický útok trvá, musí být přiměřená, defenzivní povahy, když dosáhne svých cílů je nutné akci ukončit.
- *opatření ve stavu nouze* je posledním případem okolností vylučující mezinárodně protiprávní chování. Jde o situaci, kdy stát ví, že chování, které používá, je protiprávní, přesto tak jedná a na svou obhajobu uvádí, že jednání vykonává ve stavu krajní nouze, protože jinak by došlo k ohrožení jeho státnosti, suverenity a svébytnosti. Tento institut je ale v praxi státu často používán a byl dříve zneužíván, proto Komise OSN pro mezinárodní právo vymezila meze jeho aplikovatelnosti. Stát se nesmí dovolávat stavu nouze pokud je protiprávní chování státu v rozporu s kogentní normou, pokud příslušný mezinárodněprávní závazek jeho relevanci výslovně nebo implicitně vylučuje a stát sám ke stavu nouze přispěl.

Zájem mezinárodního společenství na zachování kogentních práv, zakotvených ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu z roku 1969, se projevuje v univerzální povaze odpovědnostního právního poměru (*erga omnes*) a ve vzniku reparačního závazku koreální povahy pro porušitele kogentní normy *ex lege*. Reparační povinnost má delikvent nejen vůči

přímo poškozenému státu, který je obvykle poškozen i na hmotně právních zájmech, ale i vůči ostatním členům mezinárodního společenství, u kterých dochází většinou jen k nehmotné újmě. Tzn., že stát – porušitel musí splnit svůj reparační závazek kumulativně vůči všem aktivně legitimovaným, všem členům společenství, aby se zbavil své mezinárodněprávní odpovědnosti za porušení kogentní normy.²¹

²¹ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 325–326.

2. Donucení v mezinárodním právu

2.1 Pojem

„Donucení v právu zahrnuje legální mechanismy nátlaku na subjekty právního řádu s cílem zajistit, aby respektovaly jeho normy. Donucení musí být dostatečně intenzivní, aby mezinárodní právo nebylo jen souborem pouhých zdvořilostních či zvyklostních pravidel. Na rozdíl od vnitrostátního společenství však společenství mezinárodní vždy postrádalo ústřední výkonnou moc a dostatečně mocnou autoritu, která by vyvinula patřičný tlak na kterýkoli subjekt mezinárodního práva.“²² „Mezinárodněprávní sankce se jeví jako prostředek přímého donucení, s jehož pomocí se působí na stát porušující právo, aby tento stát uznal odpovědnostní povinnost (nepřímé donucení), tj. splnil primární právní vztah porušený mezinárodním deliktem i akcesorickou odpovědnostní povinností.“²³ „Mezinárodněprávní odpovědnost lze považovat jen za formu nepřímého donucení, zatímco přímým donucením je až vlastní svépomocný výkon práva. Sankce lze zcela obecně definovat jako legální donucovací opatření uplatněné proti subjektu mezinárodního práva, který porušil svůj mezinárodněprávní závazek.“²⁴ Dle VI. Davida (1976) se sankce od odpovědnosti liší v časovém momentu nástupu. Mezinárodněprávní sankce nastupuje až poté, co odpovědnostní povinnost v rámci právního vztahu nebyla splněna.

Velký vliv na změnu institutu přímého donucení má zákaz použití síly a hrozby silou. Jak je uvedeno v čl. 2 odst. 4 Charty OSN: *Všichni členové se vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli Organizace spojených národů.* Tzn. před zákazem, v tradičním pojetí, byl tento institut především retaliční či odvetné povahy a byl, na rozdíl od současného pojetí, pouhé volností chování států, vztah který nebyl nijak normován. Muselo se tedy překonat zažité užívání sankcí, jako je válka a ozbrojené represálie, na které bylo možné reagovat kontrarepresáliemi až do nekonečna.²⁵

Mezi hlavní znaky donucení v současném mezinárodním právu tedy patří, že se jedná o opatření, které reaguje na předchozí protiprávní jednání a je namířeno vůči porušiteli, který

²² MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 186.

²³ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 34.

²⁴ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 329.

²⁵ Tamtéž, s. 328.

se mezinárodně protiprávního chování dopustil. Obecně je účelem donucení porušitele k respektování norem mezinárodního práva, konkrétní záměry jednotlivých donucujících států jsou však rozdílné. Přestože již neexistuje volnostní vztah, může si stát zvolit některý z dovolených donucovacích prostředků v závislosti na intenzitě nátlaku, závažnosti porušeného pravidla, rozsahu škody a míře ochoty donucovaného státu spolupracovat. Pokud je donucovací opatření prováděno v souladu s mezinárodním právem oprávněně aktivně legitimovaným subjektem, je donucovaný stát povinen tento výkon práva strpět.²⁶

Mezinárodněprávní sankce tvoří souhrnně strukturu všech donucovacích opatření sloužících k ochraně mezinárodního právního řádu. Podmínky jejich použití jsou upraveny vzrůstajícím počtem norem. Nátlaková chování, jež jsou těmito normami povolena, jsou opatření dovolená, ostatní jsou opatření zakázaná, kde typickým příkladem jsou ozbrojené represálie. Opatření, které používají státy mezi sebou, donucení prováděné samotným státem, se označují jako opatření *individuální povahy* (represálie) a sankce organizovaného společenství států, v současné době prováděna především OSN, *donucení kolektivní*. Dále můžeme opatření členit na opatření *bez použití síly*, jako jsou zmiňované individuální opatření varování či upozornění a dále pak pozastavení práv, výsad nebo hlasovacího práva členskému státu mezinárodní organizace. Dále *opatření s použitím síly* (např. sebeobrana), kterou lze dále členit na donucení s použitím *ozbrojené síly*, jako je např. kolektivní akce Rady bezpečnosti dle čl. 42 Charty OSN a donucení s použitím *jiné formy síly*, jako je jednostranné uzavření hranice. Dalším možným kritériem je okruh vztahů, do kterých donucení zasahuje. Opatření v tomto případě dělíme na opatření *diplomatická* (přerušování diplomatických styků), *ekonomická* (bojkot, embargo), *komunikační* a další.²⁷

Pro upřesnění bych chtěla zmínit rozlišení pojmů sankce a protiopatření. Dle J. Malenovského (1997), který uvádí, že protiopatření se chápe jako soubor opatření, který může podniknout postižený stát vůči státu, který se dopustil mezinárodně protiprávního chování, má přimět donucovaný stát k reparaci a představuje i jakousi odvetu. Sankcemi se naproti tomu rozumí soubor opatření, která nejsou „soukromou záležitostí“ poškozeného státu a prostředkem ochrany jeho zájmů, ale uplatňuje je mezinárodní společenství ve jménu ochrany společných základních hodnot.

²⁶ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 191–2.

²⁷ Taktéž, s. 188–90.

2.2 Nátlakové opatření mimoprávní (faktické) povahy

„Státy mají povinnost předcházet mezinárodním konfliktům a upozornit potencionálního porušitele práva na nutnost a možnost řešit vzniklý spor pokojnými prostředky, případně poukázat na oprávněnost použití sankcí proti možnému porušiteli práva.“²⁸

Dle kapitoly VI. Charty OSN, kde je upraveno pokojné řešení sporů, se ukládá státům povinnost řešit spory pokojnými prostředky, a to konkrétně v čl. 33, kde se uvádí: *Strany v každém sporu, jehož trvání by mohlo ohrozit udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, budou nejprve usilovat o jeho řešení vyjednáváním, šetřením, zprostředkováním, řízením smířčím, rozhodčím nebo soudním, použitím oblastních orgánů nebo ujednání nebo jinými pokojnými prostředky podle vlastní volby. Rada bezpečnosti, uzná-li to za nutné, požádá strany, aby řešily svůj spor takovými prostředky.*

Řadí se zde upozornění, případné varování potencionálního porušitele mezinárodního práva státem, který je ohrožen nevládným aktem nebo mezinárodním deliktem a retorze neboli retaliace, kterou vymezím posléze.

2.2.1 Upozornění a varování

Upozornění a varování jsou opatření faktické povahy, nemají právní charakter a nelze je tedy ztotožňovat s donucením v právním smyslu, přesto prvek určitého nátlaku (nepřímého donucení) obsahují. Jde o takové sankce, které nenarušují právní vztahy mezi zainteresovanými státy, mající snahu řešit spor pokojnými prostředky. Pokud je zřejmé, že delikvent není ochoten odpovědnostní povinnost vzniklou porušením dispozitivní normy obecného práva splnit, poškozenému státu pak nevzniká povinnost tento stát před použitím sankce varovat či ho upozornit. Tento institut může ovšem existovat i samostatně nejen ve spojení s možností použití mezinárodněprávní sankce. Volnostní vztah státu k volbě upozornění či varování je omezen pouze výše zmiňovaným zákazem hrozby použití síly uvedeným v čl. 2 odst. 4 Charty OSN. Může jít o upozornění ve formě protestní nóty, projev vlády, projev představitele vlády uveřejněný v tisku apod. Upozornění, případně varování, může být jak individuálního charakteru, tak upozornění společné vyjádřeno přímo nebo prostřednictvím zmocněného orgánu mezinárodní organizace.²⁹

²⁸ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 48.

²⁹ Tamtéž, s. 49–50.

2.2.2 Retorze

Dalším nátlakovým opatřením faktické povahy je retorze (retaliace), neboli odvěta. Stát zde zasahuje do faktických vztahů jiného (donucovaného) státu, který se dopustil protiprávního, případně málo přátelského (nevlídného) aktu s cílem přinutit jej, aby se tohoto jednání zdržel. Retorze nezasahuje do právně chráněné sféry (na rozdíl od represálií), není v rozporu s mezinárodním právem ani svým právním závazkem, který má vůči donucovanému státu. Přestože je považován za nejmírnější faktické opatření, lze jím dosáhnout stejných výsledků jako na základě represálií.³⁰

Poněvadž retorzní opatření nepřekračují rámec mezinárodního práva, stěžní může být jejich výkon regulován tímto právem. Donucující stát si může za „terč“ svého opatření zvolit jakýkoli faktický zájem donucovaného státu, který považuje pro tento účel za nejvhodnější a nejzranitelnější. Retorze, coby reakce na protiprávní chování, má povahu výkonu práva, a donucovaný stát má proto povinnost ji strpět. To neplatí, pokud je retorzní opatření zjevně nepřiměřené povaze a závažnosti prvotního protiprávního chování.³¹

Typickým příkladem retorze je zvýšení celních poplatků za zboží z druhého státu, a to v odvetu za podobný zásah. O retorzi se jedná pouze pokud tím není zasaženo do právní sféry druhého státu, tzn. není mezi nimi uzavřena smlouva o výši cel. V opačném případě by se jednalo o represálie. Obsahem tohoto opatření může být poměrně časté přerušování diplomatických styků, dále např. neuzavření smlouvy, diskriminace ve věcech cizineckého režimu, odřeknutí plánovaných návštěv představitelů státu. V současné době se často objevují retorze ve formě neposkytnutí hospodářské pomoci nebo půjček apod.³²

2.3 Sebeobrana

2.3.1 Pojem

Tento institut byl v období tradičního mezinárodního práva dle doktríny *bellum justum* chápán jako spravedlivý důvod vedení války. Tedy státu bylo dovoleno užití ozbrojené síly k odvrácení aktuálního nebo bezprostředně hrozícího útoku proti jeho území. A rozlišovalo se mezi válkami spravedlivými a nespravedlivými, což se změnilo u pozdější doktríny *bellum legale*, a v souvislosti s Paktem Společnosti národů, Pařížským paktem, kdy se činil rozdíl

³⁰ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 50–51.

³¹ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 192.

³² DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 51–2.

mezi válkami oprávněnými a protiprávními. Institut sebeobranu byl již právně vymezen a oprávněnost se posuzovala dle platného mezinárodního práva.³³

Zmiňovaný Pařížský pakt, neboli tzv. Briand-Kelloggův pakt, byl uzavřen v roce 1928 v Paříži a ve svém čl. 1 uvádí: *Vysoké smluvní strany slavnostně prohlašují jménem svých národů, že odsuzují válku jako prostředek k vyřešení mezinárodních neshod a zřikají se jí jako prostředku národní politiky ve svých vzájemných vztazích. Čímž se použití síly stalo porušením mezinárodního práva. Hlavním nedostatkem tohoto paktu byla absence klauzule umožňující jeho vynutitelnost, absence sankcí.*³⁴ Čl. 2 odst. 4 Charty OSN byl nahrazen nepřesný termín „válka“ obecnějším a jasnějším vymezením zákazu jak hrozbou síly, tak i použitím síly.³⁵

Rozsudek tokijského Mezinárodního vojenského tribunálu z 12. listopadu 1948 ve věci *Hirota et autres* vedl k stabilizaci názoru týkajícího se pojetí sebeobranu, který mimoděk konstatoval, že *každé právo mezinárodní i vnitrostátní, které zakazuje uchýlování se k síle, vykazuje i omezení tohoto zákazu, a to právem na sebeobranu.* „Právo na sebeobranu se pokládalo za pouhou výjimku z kogentního zákazu uchýlování se k síle, rovněž kogentně normovaná reakce na porušení tohoto zákazu, což je Komisí mezinárodního práva zastáváno doted.“ Toto nazírání se změnilo až na základě odborné diskuse na půdě Komise týkající se zastavení protiprávního chování. Na základě níž bylo přijato řešení, jež stanovuje, že povinnost ukončit protiprávní chování je povinnost sekundárně normovaná, což je vyjádřeno čl. 41 Návrhů článků v tzv. prvním čtení, (resp. čl. 30 konečného textu): *Stát, jehož chování zakládá mezinárodně protiprávní čin mající trvajícím charakter, je povinen takové chování ukončit bez ohledu na odpovědnost, která tomuto státu již vznikla.* Tzn. sebeobranu nemůže být součástí právních následků protiprávního jednání.³⁶ Dle Vl. Davida (1976, s. 62) je smyslem sebeobranu zastavit rušení kogentní normy, aby stát zanechal agrese. Není jejím smyslem, aby stát odčinil to, co agresí způsobil, tedy vynucení povinnosti reparační. Sebeobranu tedy nelze považovat za sankci.

Podle Komise mezinárodního práva patří tento institut předně k zařazení mezi okolnosti vylučující protiprávnost, protože se v tomto případě jedná o okamžitou reakci na ozbrojený útok. Tato reakce není považována za protiprávní chování mezinárodního charakteru. V důsledku toho je nelehké pochopit její stanovisko, že důsledkem sebeobranu je v tomto

³³ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 52–3.

³⁴ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 196.

³⁵ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 53–4.

³⁶ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 643–4.

případě suspendování nebo zrušení obecně platného závazku zdržet se použití síly nebo její hrozby.³⁷

Sebeobrana, jako legální použití síly státu, který byl protiprávně napaden jiným státem, se projevuje ve dvou rovinách. Jednak jako donucující prostředek, který mají k dispozici členové OSN, pokud dojde k porušení kogentního zákazu použití síly (čl. 2 odst. 4), dle čl. 51 Charty OSN: *Žádné ustanovení této Charty neomezuje, v případě ozbrojeného útoku na některého člena Organizace spojených národů, přirozené právo na individuální nebo kolektivní sebeobranu, dokud Rada bezpečnosti neučiní opatření k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti. Opatření učiněná členy při výkonu tohoto práva sebeobrany oznámí se ihned Radě bezpečnosti; nedotýkají se nikterak pravomoci a odpovědnosti Rady bezpečnosti, pokud jde o to, aby kdykoli podle této Charty podnikla takovou akci, jakou považuje za nutnou k udržení nebo obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti.* A jednak jako právo sebeobrany každého člena mezinárodního společenství, na základě obecného mezinárodního práva obyčejového.³⁸

Zákaz použití síly je totiž dán především obecným mezinárodním právem, nikoliv jen Chartou OSN, a opět obecným právem mezinárodním je upraveno právo na sebeobranu, tzn. nejen Chartou, která tento institut jen recipovala.³⁹

To, že zde musí existovat možnost práva na ochranu existence každému státu, způsobil málo propracovaný systém sankcí obecného mezinárodního práva i Charty OSN. U sebeobrany jde o jediný případ použití síly, který je povolen státům v systému kolektivní bezpečnosti. Státu musí být umožněno odvrátit ozbrojený útok, který se proti němu vede, než se nastartuje činnost tohoto centralizovaného systému založeném na legálním použití sankcí Rady bezpečnosti dle kapitoly VII Charty OSN: *Akce při ohrožení míru, porušení míru a činech útočných* nebo na základě jeho zmocnění regionální organizací dle čl. 53 – *Kde je to vhodné, použije Rada bezpečnosti takových oblastních dohod nebo orgánů pro donucovací akci pod svým vedením. Avšak žádná donucovací akce nebude podniknuta podle oblastních dohod nebo oblastními orgány bez zmocnění Rady bezpečnosti, ledaže jde o opatření proti některému nepřátelskému státu, blíže určenému v odstavci 2 tohoto článku, tak jak jsou předvídána podle článku 107 nebo v oblastních dohodách směřujících proti obnovení útočné politiky takového státu, dokud Organizace nebude na žádost příslušných vlád pověřena úkolem zabránit dalšímu útoku takového státu.* Právo sebeobrany má dle čl. 51 Charty OSN

³⁷ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 654.

³⁸ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 332.

³⁹ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 646–7.

nejen přímo napadený stát – *individuální sebeobrana* – což je dle Vl. Davida (1979, s. 63) „výjimečné a prozatímní opatření v době než začne jednat Rada bezpečnosti“. Právo použití síly proti porušiteli kogentního zákazu má však i kterýkoliv dotčený stát – *kolektivní sebeobrana*, nejen člen OSN. Tzn. v případě, že se jedná o porušení kogentní normy absolutní působnosti univerzálního dosahu a jsou tímto porušením dotčeny státy mezinárodního společenství i kterýkoliv člen mezinárodního společenství, má právo užití síly proti porušiteli. Každý dotčený stát má právo bránit se.⁴⁰

Zásada kolektivní bezpečnosti se dle I. Seidl-Hohenvelderna (1999) v OSN uplatňuje tak, že se dle této zásady ostatní členové Společnosti národů zavázali pomoci oběti porušení míru tak, jakoby se rušitel míru dopustil válečného jednání proti nim všem. Jestliže vystoupí jeden za všechny a všichni za jednoho, potom by potencionální útočník musel čelit tak mohutné koalici, že by pravděpodobně od svého plánu upustil.

Institut kolektivní bezpečnosti dle kapitoly VII Charty – „což jsou opatření čl. 39 až 42 Charty OSN centralizovaně organizovanými akcemi donucovacími mezinárodního společenství je třeba odlišit od kolektivní sebeobrany – jako decentralizovanou defenzivní reakci na ozbrojený útok“⁴¹, kdy o existenci agrese rozhoduje Rada bezpečnosti, zatímco u kolektivní obrany si tuto otázku, dokud nezasáhne Rada bezpečnosti, posuzují jednotlivé státy samy.⁴² Tzn. Rada bezpečnosti provádí kontrolu oprávněnosti použití práva sebeobrany daným státem až následně. Sebeobrana může být oprávněná nebo může nastat situace, kdy napadený stát, který své jednání označil za sebeobranu, je ve skutečnosti útočníkem a lze mu uložit sankce.⁴³

Kolektivní sebeobrana musí dle definice *Mezinárodního soudního dvora ve věci Vojenských a polovojenských činností v Nikaragui a proti ní* (1986) splňovat všechny náležitosti sebeobrany individuální a navíc dvě další specifické podmínky, jimiž jsou: přímá oběť agrese musí veřejně deklarovat skutečnost, že byla napadena, a navíc tato přímá oběť musí jiné státy o vojenskou pomoc požádat“⁴⁴. Dle Vl. Davida (1979, s. 56) stát vystupuje ve svém zájmu a kromě toho chrání společenství jako celek. A důvodem takového vystoupení je jak vzájemná pomoc, tak i poškození.

⁴⁰ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 54–5.

⁴¹ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 336.

⁴² DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 57.

⁴³ Tamtéž, s. 63.

⁴⁴ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 647.

2.3.2 Limity sebeobrany

Sebeobrana musí splňovat určité limity, „náležitosti legálního vedení sebeobrany a jejichž nedodržení má zakládat právní následky jako samotná agrese“.⁴⁵ Sebeobranu může napadený stát uskutečnit ihned jakmile je proti němu veden aktuální, ozbrojený útok, a to všemi, i vojenskými prostředky. Útok musí být přítomný a uskutečněný, tzn. nesmí se jednat o pouhou hrozbu útokem, takové hrozbě by totiž odpovídala jen pohrůžka sebeobranou.⁴⁶

Je nutné vymezit ozbrojený útok – agresi, aby bylo zřejmé, kdy je sebeobrana v souladu s mezinárodním právem. Rezoluce Valného shromáždění OSN v roce 1974 definovala agresi jako „použití ozbrojené síly státem proti svrchovanosti, územní celistvosti nebo politické nezávislosti jiného státu“, pokud jsou naplněny další znaky v rezoluci uvedené. Ve výčtu agresivních činů bylo uvedeno např. bombardování území jednoho státu ozbrojenými silami druhého státu, vpád nebo útok ozbrojených sil jednoho státu na území druhého státu apod. Oprávněnost sebeobrany vůči nezapočatému, ale bezprostředně hrozícímu ozbrojenému útoku je v rozporu se současným obecným mezinárodním právem.⁴⁷ I. Seidl-Hohenveldern (1999, s. 310) říká, že přirozené právo na individuální a kolektivní sebeobranu existuje dle čl. 51 Charty OSN pouze „v případě ozbrojeného útoku“ čímž je vyloučena preventivní válka a jiné obdobné akce preventivní povahy.

V této oblasti dochází však k názorovému posunu a rozdílnosti v hodnocení problematiky státy i naukou, a to z důvodů rozšíření teroristických útoků v celém světě. Například v souvislosti s teroristickým útokem na významné budovy v New Yorku a Washingtonu 11. září 2001, kdy na základě této akce představují Spojené státy americké roku 2002 novou bezpečnostní doktrínu – Národní bezpečnostní strategii USA, proklamující tzv. preventivní sebeobranu. To jest možnost použití síly proti potencionálnímu, hrozícímu útoku, např. proti hrozbě zbraní hromadného ničení. Stát se před tímto bezprostředním útokem musí „v předstihu“ chránit, nemůže čekat, až Rada bezpečnosti přijme proti potencionálnímu agresorovi potřebná opatření.⁴⁸

Preemptivní sebeobranu vymezuje J. Malenovský jako reakci státu, jenž je terčem teroristických útoků. Tato sebeobrana má mít jak defenzivní, tak ofenzivní charakter a ozbrojená odpověď napadeného státu má významně snížit riziko další teroristické činnosti. „Zárok proti teroristům se neuskuteční na území státu, který se proti nim brání, ale tam, kde

⁴⁵ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 335.

⁴⁶ Tamtéž, s. 333.

⁴⁷ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 197.

⁴⁸ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 333–4.

se teroristé soustřeďují a připravují na své útoky v zahraničí. Síla ozbrojené odpovědi bude odpovídat kumulovanému efektu předchozích teroristických útoků a odhadovanému potenciálu teroristů pokračovat v nich.⁴⁹

Č. Čepelka a P. Šturma (2003, s. 649) rozlišují preventivní a preemptivní sebeobranu a koncept, který vnáší Národní bezpečnostní strategie, označují jako koncept preemptivní sebeobrany (*preemptive self-defense*), podle které „není třeba bezprostřední hrozby ozbrojeného útoku, nýbrž postačí snaha státu zabránit protivníkovi již ve vývoji prostředků, zejména zbraní hromadného ničení, kterými by stát, jenž se k ozbrojenému útoku uchýlil, mohl být někdy v budoucnu potencionálně ohrožen“.

Z důvodu snahy Iráku o výrobu zbraní hromadného ničení a utlačování iráckého lidu Saddámovým režimem, zahájily proti němu USA 20. 3. 2003 vojenskou akci. 9. 4. 2003 bylo ohlášeno, že vláda Saddáma Husajna definitivně ztratila kontrolu nad Bagdádem a jeho režim padl. Útok v čele s USA byl dopředu oznámen a odůvodněn nesplněním povinnosti Iráku zničit zbraně hromadného ničení. Rada bezpečnosti přijala pouze rezoluci č. 1472 z 28. 3. 2003 o humanitární pomoci Iráku, což znamenalo, že se opět neprojednávala oprávněnost zásahu, ale jen poválečná pomoc. Rada bezpečnosti neodsouhlasila ani rezoluci z 17. 3. 2003 o povinnosti Iráku splnit své odzbrojovací závazky. USA nebyly k použití síly Radou bezpečnosti zmocněny. Tehdejší generální tajemník OSN Kofi Annan uvedl, že „legitimita tohoto jednání je zpochybňována“. USA a VB zdůvodňovaly válku v Iráku aplikací norem obyčejového mezinárodního práva a čl. 51 Charty OSN: šlo o individuální a kolektivní sebeobranu, odůvodněnou vývojem zbraní hromadného ničení, které mohou ohrozit nejen tuto oblast, ale i samotné Spojené státy americké.⁵⁰

Podle VI. Davida (2008, s. 334) zde nebyly splněny podmínky pro výkon práva sebeobranu a bezprostřední, aktuální či hrozící útok ze strany Iráku se nemohl prokázat. Nelze připustit ani oprávněnost tzv. preventivní války. Existence útoku byla neprokazatelná a nebylo ani jisté, zda Irák vlastní zbraně hromadného ničení. Ani časové hledisko ohledně prodlev v přijetí opatření Radou bezpečnosti proti potencionálnímu útočníkovi nehrálo hlavní roli. „Schválit preventivní válku jen na základě podezření, že stát může ukrývat zbraně hromadného ničení, by umožnilo precedens pro další preventivní války.“

Sebeobrana jako právo je jednoznačně *defenzivní povahy*. Pokud je zastaven protiprávní úkon (porušující kogentní normu), nebo pokud dle čl. 51 Charty OSN učiní Rada bezpečnosti opatření k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, musí napadaný stát

⁴⁹ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 374.

⁵⁰ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 333–4.

sebeobranu ukončit. Defenzívnost není myšlena jako územní omezení pro vedení sebeobranu jen na vlastním území, akce lze ji naopak provádět i na území útočníka.⁵¹ Je zde také požadavek *proportionalit*y, tedy přiměřená reakce napadeného státu povaze a rozsahu útoku agresora. Není tím myšlena ekvivalence ve vojensko technickém smyslu.⁵²

Dosáhne-li se cílů sebeobranu, „tj. agresor zastavil nebo byl donucen zastavit protiprávní jednání a je ochoten reparovat, je též nezbytné ukončit akce v sebeobraně a v případě provádění válečné okupace obnovit územní *status quo ante delictum*, tzn. vrátit se z území agresora a vyklidit získaný prostor“.⁵³

Tento institut je právem nikoliv povinností států pomoci přímo napadenému státu, a tudíž nemusí být realizováno. Tímto právem disponují státy na základě mezinárodního práva obecného a dle čl. 51 Charty OSN. Proto, aby zde vznikla státům i povinnost pomoci přímo napadenému státu, uzavírají státy, zejména ty, které se nacházejí na strategicky riskantním území, dvoustranné a vícestranné smlouvy o spojenecké vzájemné pomoci, jako je např. zakládající instrument NATO z roku 1949.⁵⁴

J. Malenovský (1999, s.197) uvádí, že sebeobranu je třeba provádět ihned po ozbrojeném útoku, ale i tento požadavek má své meze. Dle Vl. Davida (2008, s. 335), pokud napadený stát neuplatní své právo na sebeobranu ihned, nebo použije jen neefektivní opatření, „může se k sebeobraně uchýlit v kterékoliv pozdější době, jestliže agrese vyústila v okupaci části území, nebo dokonce jeho anexi. Stát, který není bezprostřední obětí agrese, má plné právo k sebeobraným akcím úměrným rozsahu ozbrojeného chování agresora“.

⁵¹ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 198.

⁵² DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 334.

⁵³ Tamtéž, s. 335.

⁵⁴ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 647–8.

3. Represálie

3.1 Vývoj institutu

Tento termín pochází z latinského *re-prehendo*, což znamená zadržet nebo vytýkat. V období nerozvinuté právní kultury byly stejně jako tzv. pěstní právo povoleny ve velkém rozsahu a odlišovaly se od současného pojetí tohoto institutu. Již ve starém Řecku obchodníci usilovali o společnou obranu a ochranu proti pirátství. Šlo zde o donucení viníků, poddaných jiného vladaře, k náhradě. K tomuto působení se ve středověku spojovala nejprve středomořská obchodní města, poté i města hanzovní. Praxí se však změnila podstata, a samy poškozené soukromé osoby použitím síly usilovaly o splnění svých nároků, tzn. soukromé osoby si samy vytvářely spravedlnost. Až do 13. století je toto období označováno jako režim soukromé spravedlnosti a soukromých válek, kdy pouze díky nařízení a zákonům Karla I. Velikého byly soukromé války na nějakou dobu vyloučeny, a tudíž došlo i k dočasnému vymizení represálií z praxe křesťanského světa. Spolky kupců, které se tvořily ještě za raného středověku, především na obranu proti námořním pirátům, si na pirátských lodích bez jakéhokoliv úředního schválení vynucovaly náhradu škody.⁵⁵

Praxe *lettres de marque* (dokumenty povolující průchod pohraničním územím nebo přechod hranic a nájezd na nepřátelské území) a *lettres de représailles* (úprava praxe, která byla až do té doby aktem volnosti) vzniká a generalizuje v 13. století. Jednalo se o licence, které byly udělovány suverénem a zmocňovaly poddaného provést represálie proti poddaným jiného suveréna jako reparaci za způsobenou škodu. Dříve to bylo v podstatě svolení k najmutí ozbrojené lodi a zajištění nepřátelské obchodní lodi. Později se prováděly represálie i na souši, zejména v souvislosti s velkými ročními mezinárodními trhy. „Oprávnění zmocňovalo svého nositele (korzára) podnikat akce proti nepřátelské zemi, jež by jinak byly odsouzeny jako pirátství. Zde je původ toho, proč ještě dnes mnozí představitelé vědy o mezinárodním právu tvrdí, že represálie jsou akty, které, ač normálně protiprávní, jsou výjimečně dovolené jako reakce jednoho státu na porušení práva státem jiným.“ Význam slov *marque* (kořist) a *représaille* (represálie) byl spíše doplňující než synonymní. „Právo represálií náleželo i nadále jedincům (soukromé represálie), stále platilo pravidlo, že každý, komu cizinec způsobil bezpráví, může použít moci proti němu a jeho spoluobčanům. Represálie nebyly dovoleny proti aktu, který byl sám legální represálií, neboť takový akt

⁵⁵ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 64.

nebyl protiprávní.“ Postupně dochází k přeměně těchto soukromých represálií na veřejné, a to na základě přenesení veřejného práva na válku, na soukromé osoby, suverénem. „Charakteristické pro represálie té doby je, že mají veřejný charakter, že vycházejí od panovníka, a že se propůjčují soukromým osobám.“⁵⁶

„Institut *lettres de représailles* dovoloval zmocnit se majetku umístěného jen v místech, kde se vykonávala jurisdikce suveréna, který je uděloval, na rozdíl od *lettres de marque*, které se poskytovaly všem, kteří se chtěli během války účastnit nepřátelství, z tohoto se zrodilo pronásledování a právo zabavit majetek nepřítele na širém moři.“⁵⁷

Pro obdržení a výkon represálií bylo nutné dodržet stanovený postup a principy. Podala se žádost o *lettre* adresována suverénovi (králi, zmocněnci), poté byla vyžadována i opakovaná reklamace u odpovědného cizího suveréna, která mohla zůstat bez výsledku. Následně došlo k přezkoumání žádosti. Expertíza měla stanovit rozsah škody způsobené žadateli. Na jejím základě bylo příslušným úřadem vydáno nařízení, které stanovilo komu, proti kterému panovníkovi a do jaké částky je *lettre* vydán. A toto nařízení bylo podkladem pro vydání žádaného *lettre*, který musel být často zajištěn kaucí pro případné škody při výkonu represálií. Represálie mohl vykonat sám koncesionář, nebo si na pomoc mohl přizvat důstojníky či rejdaře. Jimi zmocněný majetek musel být ihned oceněn, aby se zabránilo zneužití, a aby se chránily zájmy loďařů. Ani tento postup nezabránil nespravedlivému schvalování. Proti těmto represáliím se mohli jedinci chránit poskytnutím dalšího *lettre*, tzv. *contramarque*, nebo jinou formou kontrarepresálií, jako byla např. konfiskace majetku spoluobčanů delikventa nebo odebrání nucených daní ze zboží pocházejícího ze země delikventa k odškodnění poškozených obchodníků apod. Před represáliemi chránily tzv. *glejty*, které měly před soudem sílu zákona, nebo všeobecná privilegia, jimiž se honosily určité osoby, nebo která se vztahovala na určitý majetek.⁵⁸

Represálie, „i když je podnikaly soukromé osoby, představovaly uchvácení schválená panovníkem, na rozdíl od akcí pirátských, které znamenaly uchvácení cizího majetku soukromými osobami v jejich zájmu, ale bez souhlasu suveréna. Byl též rozdíl mezi represáliemi a korzárstvím: represálie se schvalovaly jako prostředek k zajištění kompenzace a neměly přímý vztah k válce a míru, kdežto korzárské akce se povolovaly jen za války s cílem poškodit nepřítele“.⁵⁹

⁵⁶ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 65.

⁵⁷ Tamtéž, s. 66.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 67.

Jedno z prvních děl zabývajících se represáliemi se nazývá *Tractatus repressaliarum*, pochází z roku 1354 a jeho autorem je Bartolus de Saxoferrato.⁶⁰ Výkon represálií si postupem času, jako výhradního práva nad užíváním tohoto institutu soukromými osobami, vymohl stát. Koncem 18. století vymizely soukromé represálie z důvodu převzetí výlučné mezinárodní ochrany občanů státy úplně.⁶¹

Koncem 19. století vystihuje institut donucení charakteristika, kterou vyjádřili T. Funck-Brenato a A. Sorel tak, že: „poškozený stát, poté co se mu nedostalo odčinění, které by pokládal za přiměřené, neměl jiného prostředku, než přistoupit k použití síly: vyhlásit válku nebo přistoupit k válce omezené, dílčí, tj. k tomu, co nazýváme represáliemi. Represálie jsou aktem omezené války, ale jsou válečným aktem, jsou skutkem a nikoli výkonem práva“.⁶²

Pravidla, jimiž se musí stát při uplatňování represálií řídit, se vyvíjela postupně. Roku 1928 je shrnul arbitrážní nálezný ve věci *Naulilaa* – (Portugalsko versus Německo), kde jsou *represálie* vymezeny jako *akt svépomoci, kterou poškozený stát reaguje na akt obtěžujícího státu, jež je v rozporu s mezinárodním právem*. M. Dixon (2007, s. 321) k tomu dále uvádí, že zákonnost represálií závisí na předchozím protiprávním činu spáchaném proti státu, v současnosti se užívá termínu použití síly, v období před platností Charty OSN bylo použití ozbrojené síly oprávněné pouze pokud bylo přiměřenou reakcí na předchozí protiprávnosti. Ozbrojené represálie byly uplatňovány jako metoda domáhání se práv v systému, který nemohl být zajištěn jinak. Je obecně uznáváno, že čl. 2 odst. 4 Charty OSN postavil mimo zákon ozbrojené odvety, zejména proto, že Charta má zajistit účinnější mechanismy pro mírové řešení sporů.

Někdy je za aspekt represálií považován institut pacifické blokády, který se vyvinul v průběhu 19. století a byl široce užíván jako účinné využití tlaku proti slabším státům. Jde o termín popisující blokádu, která vyjadřuje velkou moc za účelem vyvíjení tlaku na slabší státy bez skutečné války.⁶³ Zákonnost takzvané karantény, uložené Spojenými státy americkými vůči Kubě v říjnu 1962 k zabránění dovozu určitých zbraní na ostrov, se jeví sporná a neměla by se považovat za rozšíření doktríny pacifické blokády.⁶⁴

Represálie se také užívaly jako prostředek k vynucení mocenských požadavků vůči jiným státům, bez uchýlení se k válce. *V tradičním mezinárodním právu* se represálie, na rozdíl od fakticity institutu retorze, vyvinuly v donucovací prostředek právní. Poškozený stát

⁶⁰ SEIDL-HOHENVELDERN, Ignaz. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o, 1999, s. 22.

⁶¹ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 67.

⁶² ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 622.

⁶³ „*pacific blockade*“ [online]. Wikipedia: 2010 [cit. 1. srpna 2010]. Dostupné na <http://en.wikipedia.org/wiki/Pacific_blockade>.

⁶⁴ SHAW, Malcolm Nathan. *International law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 4. vydání, s. 787.

se jejich použitím bránil bezpráví, mezinárodnímu deliktu. Státům byla mezinárodním právem svěřena legální moc k určitým donucovacím akcím, které měly povahu represálií, tj. „omezenému zásahu do právní sféry druhého státu, který poškodil jeho právní zájmy. Přitom měl tento právní zásah do jednotlivých práv druhého státu za cíl, aby stát – delikvent byl přinucen k opětovnému obnovení právního státu“.⁶⁵

3.2 Definice pojmu represálie

Represálie jsou různými autory definovány odlišně. Nejmenší skupina autorů je vymezovala jako právo, a to například R. J. Valin, podle něhož „právo represálií je právo každého vladaře, aby se sám domohl spravedlnosti od příkoří, které mu učinil jiný panovník nebo jiný poddaný a za které nedostal satisfakci. Navíc mají panovníci moc schvalovat svým poddaným dopisy, které je opravňují zmocnit se majetku, jenž najdou a který náleží poddaným jiného vladaře, aby byla nahrazena újma, kterou utrpěli a jejíž reparace byla odmítnuta“. Tuto teorii lze doplnit o názor R. de Mas-Latrie: „Represálie spočívají v právu propůjčeném soukromé osobě suverénní mocí, které podléhá, vzít si třeba silou svůj statek nebo ekvivalent svého statku na cizinci nebo jeho spoluobčanech, nemohl-li obdržet spravedlnost soudními cestami země svého protivníka“.⁶⁶

Většina autorů je ovšem definovala jako J.-C. Venezia, a to jako „donucovací akty v rozporu s právem, jež odpovídají na akty, které jsou rovněž v rozporu s právem“. Podle H. Kelsena „...pokud má zásah charakter represálií, je dovolen a není deliktem potud, pokud je reakcí na delikt“. Takový zásah je třeba odlišit od totálního zásahu do právní sféry, který je typický pro válečný stav. Taktéž definice z roku 1934 provedená Institutem mezinárodního práva vymezila represálie jako „použití zakázaných donucovacích opatření mimo jinak platná pravidla mezinárodního práva, jako odpověď jednoho státu vůči druhému státu za činy odporující právu, aby viník byl přinucen tím, že se mu přivodí škoda, k respektování práva“.⁶⁷

Třetí skupina autorů, užívající méně přesných formulací při definici institutu, reprezentuje E. de Vattela, který říká, že „Represálii používá národ proti národu, aby sám zjednal spravedlnost, nelze-li ji získat jinak, jestliže se jeden národ zmocnil toho, co náleží jinému, jestliže odmítá zaplatit dluh, odčinit újmu nebo dát spravedlivou satisfakci, může se poškozený stát zmocnit něčeho, co náleží tomuto národu, a upotřebit to ve svůj prospěch až

⁶⁵ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 67.

⁶⁶ Tamtéž, s. 69.

⁶⁷ Tamtéž, s. 68.

do obdržení toho, co mu patří, včetně náhrady škody a úroků, nebo to držet v zástavě, dokud mu nebude poskytnuta plná satisfakce“. A. Mérignac uvádí, že „represálie jsou odpovědí na nespravedlivý čin, na porušení práva, který lze přičítat státu nebo soukromým osobám. Odpověď musí spočívat pokud možno v činech stejné povahy jako původní nespravedlivý čin“. ⁶⁸

Tyto doktrinární názory se povětšinou shodují nejen na charakteristice represálií jako donucovacích aktů, které jsou právem normálně zakazována, ale výjimečně dovolována, a to v případech, kdy jsou reakcí na protiprávní akty jiného státu s cílem tyto akty zastavit a obdržet za ně náhradu. Ale shodují se i na kategorizaci institutu na *represálie mírové*, tzn. bez použití síly (např. protiprávní vypovězení smlouvy, odmítnutí smluvního plnění) a *ozbrojené represálie*, tzn. s použitím síly (např. okupace území, zadržení válečných lodí). V dnešním pojetí jsou ovšem státy oprávněné užít výlučně represálie neozbrojené. Státy mají stále možnost použití individuálních represálií, a to jak při porušení norem dispozitivních, tak v rámci toho, co dovoluje *ius cogens* při porušení norem kogentních.

Je nutné poukázat na přeměnu ozbrojených represálií, které už nemají v dnešním pojetí individuálních represálií místo, avšak stále zde platí princip, že na ozbrojený útok lze odpovědět ozbrojeným donucením. Výkon tohoto práva přešel na organizaci společných států (Radu bezpečnosti) a objevují se také v institutu sebeobraný obecného mezinárodního práva dnešního pojetí. ⁶⁹

3.3 Charakteristické znaky a druhy represálií

Dle Vl. Davida (2008, s. 330) jsou represálie „v současném mezinárodním právu mezinárodním právem normovaným, právním prostředkem výkonu práva, jeho přímým vynucením. Represálie musejí mít i mezinárodním právem stanoveny náležitosti či podmínky, jež vymezují a také limitují jejich legální uplatnění. Represálie mají přimět donucovaný stát, aby splnil svůj mezinárodněprávní závazek a splnil obsah nesplněné odpovědnostní povinnosti, jež (*ex lege*) ukládá státu – delikventovi reparovat, co svým protiprávním chováním způsobil, případně zajistit neopakování protiprávního chování. Před jejich použitím se však vyžaduje, že se jimi musí nejprve pohrozit“.

Odpovědnostní právní poměr u represálií současného obecného práva je odlišuje od represálií mezinárodního práva tradičního, kde delikvent na represálie zpravidla reagoval

⁶⁸ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 67–68.

⁶⁹ Tamtéž, s. 70.

protirepresáliemi, což se stupňovalo. Retaliační, volnostní povaha represálií tradičního mezinárodního práva se odlišuje od dnešního práva, kdy má stát, pokud jsou dodrženy podmínky jejich uplatnění, povinnost represálie strpět. Proti legálně vedeným nemůže porušitel reagovat kontrarepresáliemi, kromě případu excesu při výkonu represálií.⁷⁰

Již zmiňovaný případ *Naulilaa*, který je klasickým případem zabývajícím se právem represálií, řeší spor mezi Portugalskem a Německem. Jednalo se o německý vojenský útok na kolonii Angola, který zničil její majetek jako odplatu za nesprávné zabití tří Němců na území Portugalska. Portugalsko v diskusi o nárokování náhrady škody zdůrazňovalo, že před provedením represálií musí existovat dostatečný důvod, předchozí čin, který je v rozporu s mezinárodním právem. Pokud je splněn tento požadavek, represálii musel dále předcházet neuspokojený požadavek na náhradu škody, a to s ohledem na poměr útoku a represálií. Německo tvrdí, že jejich oprávněné jednání bylo zamítnuto ze všech tří důvodů. Tato obecná pravidla jsou stále použitelná, ale nyní musí být vykládána ve světle zákazu použití síly, jak navrhuje čl. 2 odst. 4 Charty OSN. Represálie prosté ozbrojené síly mohou být stále prováděny oprávněně, zatímco represálie zahrnující ozbrojené síly mohou být legální pouze pokud se k ní uchýlil v souladu s právem na sebeobranu. Represálie, které se jako takové uskuteční v době míru jsou tedy protiprávní, pokud spadají do rámce principu sebeobrany.⁷¹

Dle Vl. Davida (1976, s. 72) není před počátkem aplikace represálií nutná výzva na adresu protivníka, ale pouze urgence ke splnění odpovědnostní povinnosti. Další princip *úměrnosti* (*proportionality*) stanovoval vhodnost poměru represálií vůči deliktu, jehož překročení dle druhu, intenzity a rozsahu porušení práva nesmí být ve výrazné neúměrnosti. Pokud ovšem k výraznému překročení měřítka dojde, jsou represálie považovány za ilegální a mezi státy opět vzniká bezpráví. Následkem tohoto excesu mohou být, pokud nedošlo k vyslyšení výzvy o obnovení původního stavu, kontrarepresálie. Identita prostředků použitých porušitelem a oprávněným není podle Vl. Davida (1976, s. 73) vyžadována. Poškozený stát může použít nejen stejných opatření, která by se obsahově shodovala s obsahem primární povinnosti delikventa k vynucení této povinnosti a sekundární odpovědnostní povinnosti, tj. náhradě škody a odvolání protiprávního jednání. Tzn., že poškozený stát může na vykázaní svých občanů reagovat nesplněním uzavřené dohody. Opatření mohou postihnout nejen konkrétního porušitele právního vztahu, ale i jeho příslušníky. Avšak represálie obecně jsou přípustné jen proti porušiteli práva, nikoli například

⁷⁰ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 71.

⁷¹ SHAW: *International law*, s. 786.

proti státům, které se na ilegálním aktu nepodílely, tak aby jej přinutily k dodržení primárního právního vztahu.⁷²

Ke „klasickým“ pravidlům, které uvádí výše zmíněný arbitrážní nález ve věci Nauliaa je pravidlo, že:

- represálie musí být učiněny v dobré víře,
- rozsah represálie je nutno zohlednit podmínkou uměřenosti týkající se rozsahu a charakteru původního protiprávního chování a jím způsobených důsledků, nevyžaduje se identita donucovacích prostředků,
- výkon represálií je třeba ukončit neprodleně při dosažení účelu, tzn. kdy byl s konečností obnoven *status quo ante delictum*;
- u ozbrojených represálií má represáliím předcházet neúspěšná výzva k ukončení ilegálního jednání, reparaci způsobené škody;

J. Malenovský (2008, s. 365–6) dále doplňuje o pravidla, které se postupně připojily. Jedná se o:

- povinnost států vyvarovat se ozbrojených represálií, jak uvádí Deklarace přátelských vztahů a spolupráce z roku 1970,
- povinnost států činit opatření jen v souladu s kogentními normami mezinárodního práva, což je specifikováno v jednotlivých Ženevských úmluvách o ochraně obětí válek z roku 1949,
- pravidlo subsidiárního charakteru represálií, tzn. není možné užít represálií v případech, kdy je zde jiná možnost sjednání nápravy.

Represálie jsou vymezeny věcnou a časovou hranicí. Již zmiňovaný odpovědnostní právní poměr jako věcný limit je splněn jakmile represálie dosáhne svého účelu. Počátek možnosti užití represálií se stanoví s ohledem na splnění odpovědností povinnosti, tzn. v případě její nesplnění z důvodu pokračování v ilegálním chování, neuznání jeho protiprávnosti a neprovedení náhrady mohou nastoupit represálie, které Vl. David (1976, s. 71) vymezuje jako „výkon práva poškozeného státu, spočívající v opatřeních poškozujících právní zájmy jiného státu s cílem přinutit ho zastavit své nedovolené akty a odčinit škodu jimi způsobenou“. K zastavení represálií dochází v případě, kdy delikvent přestane porušovat právo, splnil-li akcesorickou odpovědnostní povinnost. Další porušování práva v blízké budoucnosti lze vyloučit pomocí záruk státu – delikventa vůči státu poškozenému. Na jedné straně povinnost delikventa strpět výkon represálií odpovídá na druhé straně právu

⁷² DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 71–73.

poškozeného státu na její výkon. Tento výkon směřuje k vynucení nesplněné povinnosti, a to jak primární povinnosti, tak i akcesorické povinnosti odpovědnostní, a odčiněním škody k obnovení právních vztahů s poškozeným státem. Vl. David (1976, s. 72) dále uvádí, že represálie jsou v současném mezinárodním právu „jedinou individuální mezinárodněprávní sankcí. Tím je určena právní povaha represálií, jsou institutem autonomním, svébytným a trvajícím“. Odpovědnostní povinnost delikventa nastává v případě, kdy delikvent zamítne smírné řešení vzniklého konfliktu, či nereaguje na návrhy řešení dané situace. Mezinárodní delikt tak překročí meze sporu a postižená strana může přistoupit k represáliím.⁷³

Represálie nesmí odporovat čl. 2 odst. 4 Charty OSN – v souvislosti se zákazem použití síly a hrozby silou. V situaci, kdy zde již ozbrojený konflikt existuje, je zákaz použití síly a hrozby silou bezpodstatný, protože v již nastalém sporu jsou represálie často jediným způsobem prosazení práv, jedinou sankcí, kterou má strana sporu k dispozici. Jedná se o jeden z druhů represálií, a to represálie v době války (válečné represálie), které mají směřovat k donucení dodržování pravidel válečného práva odpůrcem. Pokud dojde na jedné straně k porušení těchto pravidel, může na to druhá strana reagovat také porušením, ale jen v potřebném množství a délce k jejich znovunastolení. U represálií v době války se návrh k odčinění škody uplatňuje až při jednáních o reparacích, uzavírání mírových dohod, jinak není přímo vyžadován. V realitě jsou válečné represálie jen těžko kontrolovatelné a často vyvolávají kontrarepresálie. Přestože zákaz použití síly a hrozby silou meze použití represálií značně zúžil, nemohou v současném mezinárodním právu chybět. Např. v případě, kdy neexistuje obligatorní kompetence soudu či mezinárodních instancí, se užije represálií. Vzhledem k tomu, že je zde snaha o odstranění ozbrojených sil při ukládání sankcí organizovaným společenstvím států a vzhledem k zvýšenému nebezpečí proti bezpráví z důvodu zákazu použití síly a hrozby silou, je možnost státu uplatnit represálie, a to např. represálie hospodářské, považována za velmi významnou. Represálie spočívají v omezení ekonomických práv jak státu – provinilci, tak fyzickým (obyvatel) i právníckým osobám na území poškozeného státu, zabavení jmění, zastavení výplat bankovních vkladů státu delikventa atd.⁷⁴

Ekonomické represálie jsou státy používány ve formě embarga a bojkotu. Embargo dříve označovalo zadržení lodí státu – delikventa v přístavech oprávněného státu k provedení represálií, za které bylo embargo v minulosti považováno. Dnes tento pojem znamená zákaz vývozu určitých či úplný zákaz vývozu surovin, výrobků, zboží, typicky zbraní poškozeného

⁷³ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 72–73.

⁷⁴ Tamtéž, s. 73–74.

státu do státu, který porušil mezinárodní právo, ačkoliv zde byla povinnost k vývozu dle platné mezinárodní smlouvy. Bojkot je, na rozdíl od embarga, úplným či částečným zákazem dovozu surovin, výrobků, zboží ze státu, který se dopustil porušení mezinárodního práva.⁷⁵

Bojkot se uplatnil již v *Paktu Společnosti národů* v čl.16:

Uchýlí-li se některý člen Společnosti k válce, nedbaje závazků, které na sebe vzal podle článku 12, 13 nebo 15, má se ipso facto za to, jako by se byl dopustil válečného činu proti všem ostatním členům Společnosti. Tito členové se zavazují, že s ním přeruší ihned všechny vztahy obchodní nebo finanční, že zakáží všechny vztahy mezi svými příslušníky a příslušníky státu, který porušil úmluvu, a že zastaví všechny finanční, obchodní nebo osobní styky mezi příslušníky provinilého státu a příslušníky kteréhokoli jiného státu, ať členem Společnosti je či není.

V tomto případě jest povinností Rady, aby doporučila jednotlivým vládám, o něž jde, stav vojenských, námořních a vzduchoplaveckých sil, jimiž každý z členů Společnosti přispěje k branné moci určené k tomu, aby vynutily plnění závazků ze Společnosti plynoucích.

Členové Společnosti jsou mimo to zajedno v tom, že si vzájemně poskytnou pomoc při provádění hospodářských a finančních opatření, která by bylo nutno učinit ve smyslu tohoto článku tak, aby snížili na nejmenší míru ztráty a závady, jež by z nich vyplynuly. Rovněž si vzájemně poskytnou pomoc, aby odolali zvláštním opatřením, která by proti některému z nich učinil stát porušivší úmluvu. Učiní nutná opatření, aby usnadnili skrze své území průchod válečným silám kteréhokoli členu Společnosti, který se účastní společného podniku, aby byla zjednána platnost závazkům ze Společnosti plynoucím.

Člen, který se dopustí porušení některého závazku vyplývajícího z této úmluvy, může být vyloučen ze Společnosti usnesením všech ostatních členů, kteří jsou zastoupeni v Radě.

Embargo a pacifické blokády jsou považovány za specifické formy represálií. Zásadou represálií je pouze náhrada škody: učinit delikventovi tolik škody, jako on učinil poškozenému, splatit výši ztráty, a nic víc. Jakkoli byly embargo a pacifické blokády použity, mezinárodní diskuse se vedly bez jakékoliv představy o přesném odškodnění za způsobenou újmu. Toto přimělo agresora, aby se buď druhému státu podrobil, nebo vedlo k vyhlášení války. Proto, jak R. Phillimore říká „ embargo stojí na půli cesty mezi represáliemi a válkou“. Embargo je zabavení majetku patřícího vládě nebo jednotlivým členům státu, který spáchal údajnou újmu a zabavení může být rozšířeno na osoby, které jsou vlastníkem majetku. Je to

⁷⁵ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 367.

provizorní zabavení majetku k vynucení satisfakce delikventem, a jestliže válka pokračuje, majetek se stává legální cenou. Jinak je obnoveno jeho původní vlastnictví.⁷⁶

⁷⁶ RISLEY, John Schuckburgh. *The Law Of War*: London: Bibliolife, 2009, s. 60–61.

4. Sankce a opatření OSN

4.1 Obecné vymezení pojmu

Mezinárodní společenství vnímá ochranu míru a bezpečnosti jako tak podstatnou úlohu, že je nutné pro jeho obranu a zajištění potrestání vojensky silného útočníka vybudovat systém kolektivní bezpečnosti. Tento systém je založen na principu zákazu uchýlování se k síle jako způsobu řešení konfliktů na mezinárodní úrovni, aby bylo vůbec možno proti porušiteli užít společných donucovacích prostředků (*actio communis*). Nejdříve byl zřízen ustavením Společnosti národů, ovšem Pakt Společnosti národů se tím, že zákaz síly nestanovil, odchýlil od požadovaného principu na systém kolektivní bezpečnosti. Byly zde upraveny pouze procedurální náležitosti řešení sporů a použití síly se stalo dokonce legálním, a to tehdy, pokud uplynuly tři měsíce od rozhodnutí. Zapracování zmiňovaného zákazu do textu Paktu Společnosti národů se nezdařilo ani po sjednání Briand-Kellogova paktu roku 1928, dokumentu odmítajícího válku jako prostředek řešení sporů. V průběhu 2. světové války ztrácí Společnost národů na významu a v dubnu 1946 dochází k jejímu rozpuštění.⁷⁷

Nejvhodnějším místem pro uplatnění tohoto systému je OSN, univerzální politická organizace⁷⁸ založená roku 1945, která zákaz použití síly, případně pouze hrozby, stanovila v Chartě OSN (čl. 2 odst. 4).⁷⁹ Jejím cílem je udržet mezinárodní mír a bezpečnost. Od svého vzniku zamezila mnohým vojenským rozporům a zapříčinila se o to, že zneprátelené strany daly přednost smírnému řešení sporu před použitím zbraní. Po skončení studené války vznikla v oblasti celosvětové bezpečnosti úplně nová situace, kdy namísto válečných konfliktů mezi státy vznikají spory v rámci států samotných. Na počátku 21. století se navíc objevují nové globální hrozby, mezinárodní terorismus, na což OSN musela reagovat. OSN byla vzhledem k okolnostem posledních let donucena orientovat svou pozornost na posílení struktur podporujících mír, změnu a rozšíření svých prostředků, které by sporům zabránily, a začala se zaměřovat především na prevenci konfliktů a permanentní přizpůsobování mírových operací novým výzvám, počítaje zapojováním regionálních organizací a aplikací nových postojů na posilování a stabilizaci míru.⁸⁰ Projevilo se, že „trvalého míru je možné dosáhnout jedině

⁷⁷ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 658–9.

⁷⁸ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 376

⁷⁹ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 660.

⁸⁰ OSN, INFORMAČNÍ CENTRUM OSN V PRAZE. *Fakta a čísla OSN: základní údaje o Organizaci spojených národů*. [online] Praha: Informační centrum OSN v Praze, 2005, s. 61. [cit. 11. listopadu 2011]. Dostupné na < <http://www.osn.cz/soubory/fakta-osn-2005-web.pdf>>.

podporou ekonomického rozvoje, sociální spravedlnosti, respektu vůči lidským právům, dobrých způsobů správy a vládnutí a podporou demokracie“. Podstatnou roli v takovém procesu posilování míru a bezpečnosti hraje nejen Rada bezpečnosti, ale také Valné shromáždění a generální tajemník.⁸¹ V souvislosti se zachováním míru a bezpečnosti uplatňuje OSN metody, kterými se snaží předejít vzniku nových ozbrojených střetů nebo obnovení těch starých, jde tedy o preventivní diplomacii (ve formě zprostředkování, usmiřování, vyjednávání jakož i systém včasného varování), preventivní rozmístění („příslušníků mírových sil v místě hrozícího konfliktu“) a preventivní odzbrojení („zničení zbraní včerejška zabrání jejich použití ve válkách zítřka“).⁸²

Jak uvádí čl. 2 odst. 7 Charty OSN: *Žádné ustanovení této Charty nedává Organizaci spojených národů právo, aby zasahovala do věci, které podstatně patří do vnitřní pravomoci kteréhokoli státu, ani nezavazuje členy, aby takové věci podrobovali řešení podle této Charty; tato zásada však nebrání, aby se použilo donucovacích opatření podle kapitoly VII.* OSN není oprávněna řešit vnitrostátní spory, které mohou státy, aniž poruší ustanovení Charty OSN, skončit i díky užití ozbrojených sil.⁸³

Prostřednictvím OSN uskutečňují všechny dotčené státy vůči delikventovi společné donucovací vystoupení proti porušení kogentní normy, kterou je dotčen každý stát mezinárodního společenství. Systémem kolektivní bezpečnosti se zabývá kapitola VII Charty OSN, která upravuje jak autorizace použití síly Rady bezpečnosti, tak mechanismus ukládání kolektivních sankcí.⁸⁴

4.2 Pravomoci Rady bezpečnosti a Valného shromáždění při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti

Rada bezpečnosti i Valné shromáždění patří mezi hlavní orgány OSN, jakož i Ekonomická a sociální rada, do roku 1995 Poručenská rada, Mezinárodní soudní dvůr a Sekretariát. Celý systém OSN je však daleko složitější, zahrnující 15 agentur, řadu programů a jiných orgánů.⁸⁵ K realizaci cíle Charty OSN je možno užít donucovacích

⁸¹ *Mír a bezpečnost* [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2005 [cit. 15. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.osn.cz/mir-a-bezpecnost/>>.

⁸² *Prevence konfliktu* [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2005 [cit. 15. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.osn.cz/mir-a-bezpecnost/?kap=16>>.

⁸³ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 83.

⁸⁴ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 665.

⁸⁵ *Organizační struktura* [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2005 [cit. 27. srpna 2010]. Dostupné na <<http://www.osn.cz/system-osn/organizacni-struktura/>>.

opatření, při realizaci těchto sankcí odpovídá za zajištění cíle – udržení mezinárodního míru a bezpečnosti – Rada bezpečnosti. V tomto pojetí je třeba rozlišovat základní (výlučnou) odpovědnost, kterou má Rada bezpečnosti, a sekundární (subsidiární), která byla svěřena Valnému shromáždění. Rada bezpečnosti jedná jménem svých členů a v jejich zájmu, její rozhodnutí zakládají povinnost každému členu.⁸⁶

Valné shromáždění je tvořeno všemi členskými státy, každý člen má jeden hlas. Zasedání se konají jednou ročně, popř. se schází na zvláštních nebo naléhavých setkáních. Pravomoc Valného shromáždění je velmi široká⁸⁷ a od pravomoci Rady bezpečnosti není striktně oddělena, v mnohém se vzájemně překrývají. K podpoře tvrzení, že existují dvě oddělené pravomoci je třeba uvést čl. 10 a 14. Čl. 10 Charty OSN - *Valné shromáždění může jednat o všech otázkách nebo věcech, které patří do rámce této Charty nebo se týkají pravomocí a funkcí orgánů touto Chartou stanovených, a může – s výhradou ustanovení článku 12 – členům Organizace spojených národů nebo Radě bezpečnosti anebo členům i Radě zároveň činit doporučení o všech takových otázkách nebo věcech.* - „obsahuje obecnou klauzuli, dle níž neexistuje žádná otázka, která by mohla být vyloučena z pravomoci Valného shromáždění.“⁸⁸ Z toho, jak uvádí Vl. David (1976, s. 88) někteří autoři vyvozují, že:

- „otázka, o níž jedná Rada bezpečnosti, se může projednávat i ve Valném shromáždění, avšak bez přijímání doporučení;
- Valné shromáždění je oprávněno přijímat doporučení, jakmile byla otázka stažena z programu jednání Rady bezpečnosti nebo když Rada nevykonává své funkce;
- je-li zapotřebí akce, musí Valné shromáždění o dané otázce informovat Radu bezpečnosti před rozpravou nebo po ní (čl. 11 odst. 2 *in fine*)“.

Čl. 14 říká: *S výhradou ustanovení článku 12 může Valné shromáždění doporučovat opatření pro pokojnou úpravu každé situace jakéhokoli původu, má-li za to, že by mohla poškodit obecné blaho nebo přátelské vztahy mezi národy, zahrnujíc v to situace vzniklé tím, že byla porušena ustanovení této Charty, která určují cíle a zásady Organizace spojených národů.*

Valné shromáždění je oprávněno činit doporučení, a to dle čl. 11 odst. 3, který uvádí: *– s výhradou ustanovení článku 12 – může o všech takových otázkách činit doporučení státu nebo státům, jichž se věc týká, nebo Radě bezpečnosti anebo státům i Radě zároveň. Každou otázku, která vyžaduje akce, postoupí Valné shromáždění, před rozpravou nebo po ní, Radě bezpečnosti.* Doporučení Valného shromáždění nejsou pro členy právně závazná, avšak

⁸⁶ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 87.

⁸⁷ POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo veřejné- Zvláštní část. 4.*, doplněné a rozšířené vydání. Praha: C.H.Beck, 2003, s. 249.

⁸⁸ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 87.

mohou mít podstatnou morální a politickou sílu, k jejich schválení je nutná dvoutřetinová většina přítomných a hlasujících členů.⁸⁹

VI. David (1976, s. 89) k tomu dodává, že „je nesporně pokrokem, v porovnání s Paktem Společnosti národů, že rozhodnutí o použití nevojenských opatření a vojenských sankcí se radikálně centralizuje v Radě bezpečnosti. Tak poprvé existuje orgán, který má skutečnou moc a kompetenci rozhodovat o sankcích právně závazných pro všechny členy OSN. Na tom nic nemění skutečnost, že tento orgán je dosud neefektivní jednak proto, že stylizace některých ustanovení čl. 39, 41 a 42 není vždy přesná a účinná, a zejména vzhledem k tomu, že centralizace sankčních funkcí v přísně politickém orgánu, jakým Rada nepochybně je, přináší problémy s přijímáním a uplatňováním sankcí“.

4.3 Opatření Rady bezpečnosti

Rada bezpečnosti patří mezi hlavní orgány OSN, je primárně odpovědná za udržování mezinárodního míru a bezpečnosti. Při výkonu svých pravomocí jedná jménem všech členů OSN, a to na základě čl. 24 Charty OSN. V současnosti se jedná o 193 členských států. Rada bezpečnosti se skládá z patnácti členů, z nichž pět států (Čína, Francie, Ruská federace, Spojené státy americké, Velká Británie) jsou členy stálými a deset z nich jsou členy nestálými, volených Valným shromážděním na 2 roky.⁹⁰ Charta OSN ve svém čl. 24 uvádí:

- 1. Aby byla zabezpečena rychlá a účinná akce Organizace spojených národů, svěřují její členové Radě bezpečnosti základní odpovědnost za zachování mezinárodního míru a bezpečnosti a je mezi nimi shoda o tom, že Rada bezpečnosti, vykonávajíc své povinnosti v rámci této odpovědnosti, jedná jejich jménem.*
- 2. Vykonávajíc tyto povinnosti, Rada bezpečnosti postupuje podle cílů a zásad Spojených národů. Zvláštní pravomoc daná Radě bezpečnosti pro konání těchto povinností je stanovena kapitolami VI, VII, VIII a XII.*
- 3. Rada bezpečnosti předkládá Valnému shromáždění k projednání výroční a podle potřeby i zvláštní zprávy.*

Rada bezpečnosti se snaží spor nejprve vyřešit mírovými prostředky, ať již sjednáním dohody mezi stranami, vydáním doporučení k pokojnému urovnání konfliktu, jmenováním zvláštního zmocněnce či se Rada bezpečnosti obrátí na generálního zmocněnce, aby uplatnil svůj osobní vliv aj. Pokud i přes toto úsilí, ale také nezávisle na něm, dojde k ozbrojenému

⁸⁹ POTOČNÝ, ONDŘEJ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 249.

⁹⁰ Tamtéž, s. 251.

konfliktu, usiluje o jeho okamžité ukončení, stanoví podmínky příměří, může dojít i k rozmístění vojenských pozorovatelů atd. Podle níže vymezené kapitoly VII Charty OSN - čl. 39, 41 a 42, je Rada bezpečnosti oprávněna prostřednictvím donucovacích opatření k vynucení svých rozhodnutí.⁹¹

Dle VI. Davida (1976, s. 81) lze definici mezinárodněprávních sankcí použít i na sankce OSN v případě *actio communis*, tedy při donucovacím vystoupení všech členů mezinárodního společenství jako celku. Pod pojem *actio communis* můžeme podřadit akce dle čl. 42 Charty OSN. Tento fakt rozděluje sankce organizovaného společenství národů do dvou skupin, a to sankce (donucovací opatření) spočívající v legálním použití ozbrojené síly proti agresi v případě opatření mající povahu *actio communis*, a opatření jiné povahy, jež povahu *actio communis* nemají, zároveň jde ale o „nátlakové prostředky“ mezinárodní organizace vůči delikventovi, jako je např. vyloučení člena z OSN.⁹²

Pokud však nelze daný konflikt podřadit pod čl. 39 Charty OSN, kdy Rada bezpečnosti určí, zda došlo k ohrožení míru, porušení míru nebo útočnému činu a doporučí nebo rozhodne, jaká opatření budou učiněna podle čl. 41 a 42, aby byl udržen nebo obnoven mezinárodní mír a bezpečnost – řeší se spor dle dohody uzavřené mezi státy, čl. 41 a 42 nelze použít, opatření OSN nejsou pro členy závazná. Na druhé straně opatření použitá v souvislosti s akcemi při ohrožení míru, porušení míru a činech útočných (kapitola VII Charty OSN) jsou závazná pro všechny členy, a to dle povinnosti stanovené v čl. 25 a 48 odst. 1 – přijmout a provést rozhodnutí Rady v souladu s touto Chartou, což znamená udržení mezinárodního míru a bezpečnosti. Na rozdíl od případu konfliktu, který nelze podřadit pod čl. 39, kde je činnost Rady bezpečnosti jen podpůrného charakteru, opatření dle kapitoly VII jsou v její výlučné pravomoci. Rada bezpečnosti musí tedy určit, zda došlo k ohrožení míru a bezpečnosti, k porušení míru nebo útočnému činu. Ani jeden z uvedených pojmů „ohrožení míru“, „porušení míru“, „útočné činy“ není Chartou OSN ani jiným platným dokumentem vymezen, a tak je oprávnění zjištění, zda se o některý ze stanovených situací jedná, na Radě bezpečnosti⁹³, k tomu jí pomáhá definice agrese obsažená v rezoluci Valného shromáždění OSN z roku 1974.⁹⁴ Následné kolektivní donucení by bez tohoto autoritativního konstatování nebylo možné provést.⁹⁵

⁹¹ OSN, INFORMAČNÍ CENTRUM OSN V PRAZE. *Fakta a čísla OSN: základní údaje o Organizaci spojených národů*. [online] Praha : Informační centrum OSN v Praze, 2005, s. 61. [cit. 12. listopadu 2011]. Dostupné na < <http://www.osn.cz/soubory/fakta-osn-2005-web.pdf>>.

⁹² DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 81.

⁹³ Tamtéž, s. 84–5.

⁹⁴ ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo soukromé, veřejné, obchodní*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 226.

⁹⁵ ČEPELKA, ŠTURMA: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 661.

V 1. článku definice agrese obsažené v rezoluci 3314 je uvedeno obecné vymezení tohoto pojmu – *Agrese je použití ozbrojené síly státem proti svrchovanosti, územní nedotknutelnosti nebo politické nezávislosti jiného státu způsobu vypočtenými v této definici.* V čl. 3 jsou vyjmenovány jednotlivé případy agresivního aktu jako: *invaze nebo útok ozbrojených sil jednoho státu na území druhého státu, vojenská okupace, byť i dočasná, která je důsledkem invaze nebo útoku ozbrojených sil, jakékoliv připojení území jiného státu nebo jeho části, při němž bylo použito síly; bombardování ozbrojenými silami jednoho státu území druhého státu, použití jakýchkoli zbraní jednoho státu proti území druhého státu.* Tento výčet je, jak uvádí čl. 4, pouze demonstrativní. Dle čl. 5 – *Agresi nemůže ospravedlnit žádná politická, hospodářská, vojenská nebo jiná úvaha. Útočná válka je zločinem proti mezinárodnímu míru. Agrese dává vzniknout mezinárodní odpovědnosti. Nabytí území nebo jiná výhoda získaná agresí nebudou uznány jako zákonné.*⁹⁶

Rozhodnutí týkající se podstatných otázek může být učiněno jen vzhledem k zásadě jednomyslnosti stálých členů (čl. 27 odst. 3), kladnými hlasy devíti členů včetně hlasů všech stálých členů. Od počátku činnosti Rady je otázkou, zda nepřítomnost stálého člena či jeho zdržení se hlasování o otázkách dle čl. 27 odst. 3 je záporným hlasem (vetem), zabraňujícím přijetí usnesení Rady. Mezinárodní soudní dvůr se k této otázce vyslovil v poradním posudku z roku 1971 v případě přítomnosti *JAR v Namibii* a shledal, že zdržení se hlasování stálým členem neznamená překážku pro akceptování rezoluce vyžadující jednohlasnost stálých členů. Z čehož vyplývá, že dostatečný počet hlasů nestálých členů je, v případě zdržení se hlasování všech stálých členů, dostačující pro přijetí rozhodnutí o podstatných otázkách. Fyzickou neúčast nelze považovat za hlas proti.⁹⁷

Mezi rokem 1946 a koncem studené války v roce 1990 bylo veto uplatněno 270 krát. Od té doby jich byla provedena jen hrstka. Jedním z důvodů je skutečnost, že když se zdá z neformálních konzultací a setkání stálých členů pravděpodobné, že jeden ze stálých členů užije právo veta, návrh usnesení je obvykle uzpůsoben tak, aby byl plán pro stálé členy přijatelný, nebo prostě není předložen k hlasování (tzv. virtuální veto). Kromě toho zdržení se hlasování libovolných sedmi členů brání přijetí jakékoliv rozhodnutí. Tato situace je známá jako „kolektivní veto“. Ať už je záležitost procedurální nebo hmotněprávní povahy, je sama o sobě podstatnou otázkou. Stálý člen tak může užít právo veta jak z důvodu procedurální, tak věcné povahy záležitosti (takzvané dvojí veto). I když čl. 27 odst. 3 zakazuje členu hlasovat o otázce týkající se sporu, jehož je stranou, nevztahuje se to na Kapitulu VII Charty. A ve

⁹⁶ DAVID, SLADKÝ, ZBOŘIL: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 368–370.

⁹⁷ POTOČNÝ, ONDŘEJ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 252–253.

většině případů, které vyžadují diskusi před Radou bezpečnosti, není problémem samotná diskuze, ale „situace“ z toho plynoucí. Příkladem je okupace Kuvajtu Irákem v roce 1990, ačkoliv Irák tvrdil, že spor s Kuvajtem se týkal otázky svrchovanosti.⁹⁸ „Právo veta v Radě bezpečnosti je slabým místem bezpečnostního mírového systému OSN.“ A to jak z důvodu, že stát, o jehož akty agrese se jedná a který je oprávněn práva veta použít, může vyváznout odsouzení Rady bezpečnosti, protože tento oprávněný stát může vystoupit ve prospěch států „tvořících jeho klientelu“.⁹⁹

Vl. David (1976, s. 85) jako další požadavek účinnosti autoritativních rozhodnutí Rady uvádí existenci zvláštních dohod dle čl. 43 odst. 1: *Aby přispěli k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, všichni členové Organizace spojených národů se zavazují, že Radě bezpečnosti na její výzvu a podle zvláštní dohody nebo dohod dají k dispozici ozbrojené síly, pomoc a služby nutné k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, čítajíc v to právo průchodu, na nichž je vázána účast na akcích OSN, „které má Rada bezpečnosti uzavírat s jednotlivými členy a které se stávají závaznými teprve ratifikací signatárních států dle jejich ústavních předpisů (čl. 43 odst. 3). Požadavek zvláštních dohod slouží pouze technickému zajištění výkonu rozhodnutí Rady bezpečnosti, není však *conditio sine qua non* jeho vykonatelnosti“.* Je třeba poznamenat, že čl. 43 je propojen s čl. 48 – k provedení akce uvedené v rozhodnutí Rady bezpečnosti je „nutná“ předchozí dohoda. Jak však uvádí J. Ondřej (2007, s. 228), nebyla žádná taková dohoda dosud uzavřena, což má za následek urovnávání mezinárodních konfliktů především smírnými prostředky, jako jsou např. diplomatická jednání mocností aj.

Rada bezpečnosti může navrhnout zatímní opatření, jak je uvedeno v čl. 40: *Aby předešla zhoršení situace, Rada bezpečnosti může, dříve než učiní doporučení nebo rozhodne o opatřeních stanovených v článku 39, vyzvat strany, o které jde, aby splnily taková zatímní opatření, jež považuje za nutná nebo žádoucí. Taková zatímní opatření nejsou na újmu práv, nároků nebo postavení stran, o které jde. Jestliže taková zatímní opatření nebudou splněna, Rada bezpečnosti k tomu náležitě přihlédne.* V tomto případě se nejedná o donucovací opatření, a proto zde nemusí být určen stát, který použil sílu a dopustil se porušení práva na mezinárodní úrovni.¹⁰⁰

Na základě čl. 39 je Rada bezpečnosti pověřena rozhodnout o opatření s použitím ozbrojené síly čl. 42 jako nejzazší možnosti řešení daného konfliktu, pokud by nedostačovala

⁹⁸ AUST, Anthony. *Handbook of International law*. Cambridge: University Press, 2005, s. 214.

⁹⁹ SEIDL-HOHENVELDERN: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 336.

¹⁰⁰ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 376–7.

použití opatření bez použití ozbrojené síly čl. 41 – tzv. opatření nevojenské povahy nebo doporučení k udržení míru či obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti.¹⁰¹

Jak uvádí Vl. David (1976, s. 85), je *doporučení a rozhodnutí* o uložení donucovacích opatření právem Rady bezpečnosti, na rozdíl od provedení zjištění, jež je právní povinností. Rozhodnutí považuje na rozdíl od jiných autorů (L. M. Goodrich) za formu, kterou jsou členské státy povinny přijmout a provést, zatímco doporučení jsou právně nezávazná, přesto bezpochyby velké morální, politické závažnosti. Zvolená forma se odvíjí jen od svobodného rozhodnutí Rady bezpečnosti.

V případě potencionální hrozby, kdy chováním donucovaného státu nedochází k přímému ohrožení, Rada většinou zvolí doporučení. Jak tomu bylo např. v roce 1970, ve kterém Rada bezpečnosti doporučila vůči JAR zbrojní embargo, a to z důvodu její politiky rasové diskriminace, později jednání JAR přehodnotila a rozhodla o embargu autoritativním rozhodnutím, a to z důvodu skutečné hrozby pro mezinárodní mír. Rozhodnutí jsou závazná nejen pro všechny členské státy, ale i pro nečleny, a to na základě čl. 2 odst. 6 Charty OSN: *Organizace zajistí, aby státy, které nejsou jejími členy, jednaly podle těchto zásad, pokud to bude nutné k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti.* Státy jsou povinny zabezpečit, aby donucovací opatření zachovávali jedinci podléhající jejich pravomoci – třebaže nejsou přímo aplikovatelná vůči fyzickým a právnickým osobám. Státy tak rozhodnutí Rady provádějí pomocí zvláštních vnitrostátních zákonů.¹⁰²

Podle Vl. Davida (1976, s. 85 – 6) mohou doporučení a rozhodnutí směřovat jen proti státu, jehož jednání jsou protiprávní. Tyto akce mohou setrvat jen po dobu, než bude dosaženo stanoveného cíle, kterým je odstranění nebezpečí pro mír a bezpečnost.

Mezinárodní soudní dvůr je, jak je v čl. 92 Charty OSN označován, hlavní soudní orgán OSN a na základě čl. 36 příslušný ke všem sporům, které na něho strany vnesou, a na všechny otázky zvláště předvídané Chartou, v platných smlouvách a úmluvách. Jeho statut je nedílnou součástí Charty OSN. Do jeho působnosti patří i oblast kolektivní bezpečnosti. Nedostatkem, který nepřispívá k účelnému vyřešení protiprávního jednání je jak nemožnost vynucení rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora, tak primárně absence jeho obligatorní příslušnosti pro právní spory. Jeho pravomoc je, jak uvádí Č. Čepelka, P. Šturma (2003, s. 529) závislá na ujednání stran, ve kterém musejí jeho jurisdikci předem uzнат smlouvou, a to formou kompromisní doložky, smlouvy o předání sporu nebo opčního prohlášení. Rada bezpečnosti může přijmout opatření ve formě rozhodnutí či doporučení, ovšem k opatřením

¹⁰¹ MALENOVSKÝ: *Mezinárodní právo veřejné...*, s. 377.

¹⁰² Tamtéž, s. 378.

donucovací povahy může přistoupit pouze za podmínek kapitoly VII Charty OSN, tzn. pokud se jedná o ohrožení mezinárodního míru nebo bezpečnosti.¹⁰³

4.4 Lidská práva

Při argumentování jednotlivých států je třeba opatrnosti, aby nedošlo k tomu, že Rada bezpečnosti při přijímání opatření pozastaví určitá lidská práva, ať už výslovně nebo mlčky. V podstatě ale neexistuje žádný důvod, proč by opatření nemělo některá lidská práva pozastavit. V praxi k takovému způsobu řešení dochází, ale jen v případě, kdy jej členové Rady bezpečnosti považují za absolutně nezbytný. Rada může pozastavit určitá lidská práva v nouzových situacích. Členové nejednají bez rozmyslu, v rámci Rady bezpečnosti funguje systém brzd a rovnovah. Většina lidských práv není absolutní a vyžadují vyvážení soupeřících zájmů. Je zřejmé, že Rada bezpečnosti nemůže platně přijmout opatření v rozporu s *ius cogens*, která povolují např. mučení podezřelých teroristů.¹⁰⁴

Tehdejší generální tajemník OSN, Kofi Annan, vznesl v roce 1998 otázku ohledně problematiky intervence OSN ve vztahu k lidských právům: „Mělo by mezinárodní společenství intervenovat v zemi, kde dochází k hrubému, systematickému a rozsáhlému porušování lidských práv?“ a navrhl, na základě situace ve střední Africe, na Balkáně a v jiných oblastech, kde docházelo k zločinům proti lidskosti, genocidám, aby se „mezinárodní společenství v rámci mezinárodního práva shodlo na legitimních a všeobecných zásadách ochrany civilistů před masivním a systematickým porušováním lidských práv“. V debatě, kterou tato otázka rozpoutala, zastávaly některé státy názor, že je povinností mezinárodního společenství zabránit takovému násilí, zločinům proti lidskosti a chránit lidská práva i za použití síly, pokud jsou tato opatření schválena Radou bezpečnosti. Další státy vybízejí k diskusi ohledně otázek, které pokládají a je třeba je zodpovědět: „Kde končí humanitární pomoc a začíná vměšování do vnitřních záležitostí státu? Jak lze odlišit humanitární potřeby od politických a ekonomických zájmů? Vztahuje se humanitární intervence jen na slabé státy nebo na všechny země bez rozdílu?“ Třetí názorová skupina se domnívá, že takové zásahy především ohrožují nezávislost, svrchovanost jednotlivých států,

¹⁰³ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 83–84.

¹⁰⁴ AUST: *Handbook of International law*, s. 221.

jakož i jejich územní jednotu a pokud by k intervenci došlo, měly by se právě tyto instituty respektovat.¹⁰⁵

4.5 Vojské sankce

4.5.1 Užití síly

V posledních letech přineslo použití síly ze strany států diskusi nejen v OSN, ale i v médiích atd. Zákon je vyjádřen relativně jednoduše, problém je, jak jej za daných okolností použít. Humanitární intervence zůstávají, jak již je uvedeno výše, kontroverzní. V zásce je hodně, a to především životy lidí, nejen vojáků, ale i civilních obyvatel. Stát zvažující použití síly musí být přesvědčen o jeho zákonnosti. Mezinárodní právo se vyvinulo, aby bylo možné soužití států v míru a rozumné harmonii. Když se stát rozhodne použít sílu, bez jak jasného povolení Rady bezpečnosti, tak pevného základu v obyčejovém mezinárodním právu, s vážnými pochybnostmi vyjádřenými jinými státy, je možné, že politika sama nemusí být správná. Je třeba zdůraznit otázku: „Je konkrétní použití síly legální, nebo ne?“ Všechny tyto okolnosti konfliktu musí být v souladu s právem ozbrojeného konfliktu.¹⁰⁶

4.5.2 Odpovědnost za agresí

Jak VI. David (1976, s. 90) uvádí, „kogentní normy mají absolutní působnost univerzálního dosahu (*ius erga omnes*). Jsou právním výrazem zájmů mezinárodního společenství států. Státy omezují autonomii své vůle a smluvní volnost ve prospěch imperativních norem a mezinárodního společenství jako celku jen proto, že jejich vlastní, specifický zájem je v souladu se zájmem celku. Porušením pravidla *iuris cogentis* není dotčen jen některý stát nebo skupina států, nýbrž všechny státy, i když míra konkrétní újmy může být u jednotlivých států mezinárodního společenství různá“.

Jednotlivý stát společenství může vůči tomu, kdo kogentní normu porušil, požadovat odčinění toho, co svým konáním způsobil, a to na základě již dříve zmiňovaného institutu – mezinárodně právní odpovědnosti, kterou za porušení primárních právních vztahů nese.

¹⁰⁵ OSN, INFORMAČNÍ CENTRUM OSN V PRAZE. Fakta a čísla OSN: základní údaje o Organizaci spojených národů. [online] Praha: Informační centrum OSN v Praze, 2005, s. 64. [cit. 16. listopadu 2011]. Dostupné na < <http://www.osn.cz/soubory/fakta-osn-2005-web.pdf>>.

¹⁰⁶ AUST: *Handbook of International law*, s. 223–4.

V rámci mezinárodního práva mají jak mezinárodní společenství, tak jednotlivé státy nejen právo, ale zároveň i povinnost k zajištění mezinárodní míru a bezpečnosti, povinnost přijímat, v souladu s mezinárodním právem, opatření. K vynucení splnění primární povinnosti může stát (jak stát přímo napadený, tak i členský) užít práva na sebeobranu, podobně jako kolektivní sebeobranu (ať už založené smlouvou nebo dle Charty OSN, obecného mezinárodního práva), tzn. pomoc státu v nouzi, který se stal obětí agrese.¹⁰⁷ „Právo na individuální nebo kolektivní sebeobranu je dle doslovného znění Charty OSN jen právem provizorním, trvajícím jen do rozhodnutí Rady bezpečnosti, mající i dnes stejně velký význam, jaký toto „přirozené právo“ mělo před nabytím účinnosti Charty OSN.“¹⁰⁸ Každý stát, i ten, který není členem OSN, je oprávněn toto právo použít, a to i proti nečlenskému státu, jehož je přirozeným právem.¹⁰⁹

K vynucení splnění odpovědnostní povinnosti může být jednotlivými státy užito individuálních legálních represálií. Mezinárodním společenstvím států jako celku může být splnění vynucováno pomocí *kolektivních ozbrojených represálií* a v těchto akcích Rady bezpečnosti může být pokračováno i poté, co stát (agresor) od svého útočného jednání upustí.¹¹⁰ Tzn. v případě kolektivních represálií – *actio communis* je, na rozdíl od individuálních represálií, použití ozbrojených (kolektivních) represálií povoleno. Rada bezpečnosti je dle čl. 42 Charty OSN oprávněna užít opatření s použitím síly tehdy, když mírnější donucovací postupy jsou nedostačující nebo pokud se tak jeví.¹¹¹

Odpovědnost za agresi se vyvinula z principu zákazu použití síly, dle níž, jak Vl. David (1987, s. 94) uvádí „právní následky války neurčují výsledky ozbrojeného konfliktu, nejsou diktována tím, kdo zvítězí, ale především určením agresora, který musí nést odpovědnost za nejtěžší porušení práva vůči celému mezinárodnímu společenství států“. Vedle této odpovědnostní povinnosti provést náhradu má agresor i odpovědnost politickou, kterou se vynucuje jeho potrestání, jakož i potrestání jednotlivců, jež se zločinů dopustili, po stránce trestněprávní.¹¹²

¹⁰⁷ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 92.

¹⁰⁸ SEIDL-HOHENVELDERN: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 344–5.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 340.

¹¹⁰ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 92.

¹¹¹ ONDŘEJ: *Mezinárodní právo soukromé...*, s. 227–8.

¹¹² DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 94–5.

4.5.3 Sankce dle čl. 42

Jak je ve čl. 42 uvedeno: *Má-li Rada bezpečnosti za to, že by opatření podle článku 41 nedostačovala anebo že se ukázala nedostatečnými, může podniknout takové akce leteckými, námořními nebo pozemními silami, jaké považuje za nutné k udržení nebo obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti. Takové akce mohou zahrnovat demonstrace, blokádu a jiné operace leteckými, námořními nebo pozemními silami členů Organizace spojených národů – uplatní se vojenské sankce, pokud jsou neozbrojené akce nedostatečné nebo jsou za takové považovány, tj. v případech nejzávažnějších porušení míru a mezinárodní bezpečnosti. Neznamená to, že je nutno před použitím sankcí ozbrojených použít opatření neozbrojené povahy. K jejímu provedení není třeba souhlasu členských států, které se na sankci podílejí, ani státu na jehož území má být provedena. Na základě čl. 43 se všichni členové OSN zavázali k realizaci takového opatření poskytnutí – na požádání svých ozbrojených sil pomoci. Tyto ozbrojené síly nejsou stálé, nejsou součástí mezinárodní nadnárodní armády, ale po provedení potřebné akce se zpět začleňují do své národní armády.*¹¹³

Donucovací opatření Rady bezpečnosti někteří autoři za válečný akt nepovažují, i když se jedná o ozbrojené střetnutí vojsk agresora a Rady bezpečnosti, ale mají za to, že jde o politickou operaci. Pokud se, jak uvádí Vl. David (1976, s. 98), „přijme předpoklad, že použití ozbrojené síly proti ustanovení čl. 2 odst.4 Charty OSN je válkou či ozbrojeným bojem v širokém měřítku, a že je upravují pravidla válečného práva, pak takový ozbrojený boj zůstává válkou“.

Dle čl. 47 Charty OSN se *zřizuje Vojenský štábní výbor, aby radil a pomáhal Radě bezpečnosti ve všech otázkách týkajících se vojenských potřeb Rady bezpečnosti při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, při použití sil jí poskytnutých a jejich velení, úpravě zbrojení a případném odzbrojení. Vojenský štábní výbor se skládá z náčelníků štábů stálých členů Rady bezpečnosti nebo jejich zástupců. Jestliže účinné provádění úkolů vyžaduje, aby se jeho práci zúčastnil některý člen Organizace spojených národů v něm trvale nezastoupený, vyzve jej výbor k účasti. Vojenský štábní výbor odpovídá pod pravomocí Rady bezpečnosti za strategické řízení všech ozbrojených sil Radě bezpečnosti poskytnutých. Otázky, které se týkají velení těmto silám, budou upraveny později. Vojenský štábní výbor může se zmocněním Rady bezpečnosti a po poradě s příslušnými oblastními orgány zřídit oblastní podvýbory.*

Rada bezpečnosti na základě čl. 48 rozhoduje, zda dané opatření má být provedeno jen některými nebo všemi členskými státy, i jednotlivá účast států se může lišit (u jednoho státu

¹¹³ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 97.

postačí použití hospodářských sankcí, kdežto např. stát sousedící je povinen vůči agresorovi užít vojenských prostředků).¹¹⁴

Do roku 1990 nebyla provedena žádná ozbrojená donucovací opatření jak jsou uvedena v kapitole VII Charty OSN. Šlo tedy především o teoretický postup, který nebyl, především z politických důvodů, vyzkoušen v praxi. Dané podmínky nesplnily ani nasazení ozbrojených sil v Koreji v letech 1950 – 1953 (viz kapitola 5.1).¹¹⁵ O ozbrojené akci dle čl. 42 se hovoří pouze v souvislosti s iráckou agresí vůči Kuvajtu (viz kapitola 5.4).

4.6 Opatření nevojenské povahy

Jsou to opatření dle čl. 41 Charty OSN: *Rada bezpečnosti může rozhodnout, jakých opatření nezahrnujících užití ozbrojené síly má být použito, aby jejím rozhodnutím bylo dodáno účinnosti, a může vyzvat členy Organizace spojených národů, aby taková opatření provedli. Tato opatření mohou zahrnovat úplné nebo částečné přerušování hospodářských styků, spojů železničních, námořních, leteckých, poštovních, telegrafních, rádiových a jiných, jakož i přerušování styků diplomatických, jejichž nejpodstatnějším znakem je, že nejsou spojeny s použitím ozbrojené síly, že toto opatření může přijmout a provést pouze Rada bezpečnosti – pokud určí, že došlo k ohrožení míru, porušení míru nebo útočnému činu (čl. 39), nikoliv však při porušení mezinárodního práva jiného druhu – rozšiřující výklad čl. 39 není žádoucí. Je třeba připomenout, že i v tomto případě jde ovšem o tzv. „nátlakový prostředek“ k vynucení práva. Výčet opatření v čl. 41 ekonomické a hospodářské povahy je jen dispozitivní, tzn., že je zde Chartou ponechán prostor pro další vývoj jeho jednotlivých forem při zachování základního pravidla – opatření nesmí obsahovat použití ozbrojených sil. Nejčastěji používaná opatření jsou opatření hospodářské povahy jako např. zákazy investic, vývozu, dovozu).*¹¹⁶

Státy jsou povinny tato opatření respektovat, a to na základě obecného pravidla obsaženého v čl. 2 odst. 5 - *Všichni členové poskytnou Organizaci spojených národů veškerou pomoc při každé akci, kterou podnikne podle této Charty, závaznost těchto opatření vyplývá dále z čl. 25, ve kterém se členové Organizace spojených národů shodují v tom, že přijmou a provedou rozhodnutí Rady bezpečnosti v souladu s touto Chartou, tak i z čl. 103, na jehož*

¹¹⁴ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 98.

¹¹⁵ SEIDL-HOHENVELDERN: *Mezinárodní právo veřejné*, s. 342.

¹¹⁶ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 102–3.

základě mají závazky podle Charty OSN přednost před závazky podle kterékoli jiné mezinárodní dohody.¹¹⁷

Opatření nevojenské povahy použila Rada bezpečnosti např. vůči Portugalsku¹¹⁸, Jižní Rhodesii¹¹⁹, Iránu¹²⁰, kdy šlo o omezující opatření ve formě: omezení vstupu a zmrazení finančních prostředků a hospodářských zdrojů, KLDR¹²¹, kde v rezoluci č. 1718 odsoudila Rada bezpečnosti jadernou zkoušku KLDR a označila ji za jasnou hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost. Rada bezpečnosti v ní zakazuje přímé i nepřímé dodávky, prodej nebo převod uvedených věcí a technologií, včetně programového vybavení do KLDR atd. K 31. březnu 2000 Rada bezpečnosti uvalila opatření nevojenské povahy ve čtrnácti případech.¹²²

4.7 Opatření organizační povahy

Opatření organizační povahy jsou upravena v čl. 5, 6, 19 a 94 Charty OSN. Nejedná se o donucení s použitím síly, ale o opatření tzv. procedurálního charakteru, jak uvádí samotný čl. 5: *člena OSN, proti kterému Rada bezpečnosti podnikne preventivní nebo donucovací akci, může Valné shromáždění zbavit na její doporučení výkonu členských práv a výsad.*¹²³ Tzn. jak uvádí B. Simma (2002, s. 198), je zde nutné předchozí donucovací jednání Rady bezpečnosti, dle kapitoly VII Charty OSN, konkrétně opatření vojenské a nevojenské povahy čl. 41 a 42; bez dosáhnutí uspokojivého výsledku. Článek se nezmiňuje o zbavení členství, ani členských povinností, k nimž je tedy nadále povinen. Takovéto postavení člena OSN lze opět zvrátit rozhodnutím Rady bezpečnosti, tzn. práva a výsady státu obnovit.

Následující čl. 6 pak uvádí, kdy lze člena OSN Valným shromážděním na doporučení Rady bezpečnosti vyloučit a jde o situaci, kdy *soustavně porušuje zásady Charty OSN*, jako jsou zásady uvedené v čl. 2. Pokud ovšem Valné shromáždění dojde k organizačnímu opatření ve formě vyloučení člena, ztrácí tím OSN nad daným státem pravomoc. Proto se tato možnost jeví jednoznačně méně efektivní než donucovací akce na základě Charty OSN.¹²⁴

¹¹⁷ FARRALL, Jeremy Matam. *United Nations Sanctions and the Rule of Law*. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 66.

¹¹⁸ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 180 (1963), č. 183 (1963).

¹¹⁹ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 232 (1966), č. 253 (1968), č. 277 (1970), č. 409 (1977).

¹²⁰ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 1737 (2006).

¹²¹ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 1718 (2006).

¹²² *Užití sankcí podle kapitoly VII Charty OSN* [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2000 [cit. 14. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=708>>.

¹²³ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 101.

¹²⁴ SIMMA, Bruno. *The Charter of the United Nations a commentary*. 2. vyd. New York: Oxford University Press Inc., 2002, s. 212.

Dle čl. 19 nemá hlasovací právo ve Valném shromáždění ten, který je v prodlení s placením svých příspěvků Organizaci, jestliže se částka jeho nedoplatků rovná částce příspěvků, k nimž je povinen za předcházející dvě plná léta, anebo je-li vyšší. Valné shromáždění může přesto dovolit takovému členu, aby hlasoval, je-li přesvědčeno, že neplacení je způsobeno okolnostmi, které nejsou v moci tohoto členu. Vl. David (1976, s. 101) k tomu doplňuje, že stálí členové Rady bezpečnosti se opatřením dle čl. 5 a 6 mohou vyvarovat právem veta, fakticky je lze postihnout jen na základě opatření čl. 19.

Čl. 94 uvádí formu opatření organizační povahy, která se uplatní vůči státům nerespektujících rozhodnutí Mezinárodního soudního dvoru. Pokud strana sporu *nesplní své závazky z rozsudku vyneseno Mezinárodním soudním dvorem, může se druhá strana obrátit na Radu bezpečnosti, jež, považuje-li to za nutné, může činit doporučení nebo rozhodnout, jaká opatření mají být učiněna, aby rozsudek byl vykonán.* Článek však neuvádí, jaká opatření může Rada bezpečnosti konkrétně k vynucení takového soudního rozhodnutí přijmout. Vl. David (1976, s. 101) usuzuje, že je v tomto případě Radě bezpečnosti ponechána volná úvaha při jejich volbě a Rada bezpečnosti je k vynucení splnění soudního rozhodnutí oprávněna přijmout i opatření dle čl. 41 a v případě ohrožení, porušení mezinárodního míru a bezpečnosti, opatření dle čl. 42.

Zákon č. 69/2006 Sb. o provádění mezinárodních sankcí, vymezující kompetence v otázkách implementace sankcí do českého právního řádu, nabyt roku 2006 účinnosti v České republice.¹²⁵

Mírové operace OSN je třeba odlišit od donucovacích opatření Rady bezpečnosti. Jde o operace OSN (tzv. *peacekeeping operations*), které jsou podstatným nástrojem mezinárodního společenství k prosazování míru a bezpečnosti, nemající donucovací charakter. K takové mírové misi a jejímu rozmístění je třeba souhlasu Rady bezpečnosti, ale i příslušného územního suveréna a většinou i dalších států. M. Dixon (2007, s. 337) uvádí v tomto případě tzv. *Expenses Case*, na jehož základě se ustálilo, že takovou pravomoc (rozhodovat o mírových operacích) má jak Valné shromáždění, tak Rada bezpečnosti, ačkoliv v posledních letech získala Rada bezpečnosti na mírové operace OSN prakticky monopol. Úkolem těchto sborů (tzv. modrých přileb) je dohlížet na mír a dodržování příměří (ovšem bez jeho vynucování). Zbraně mohou vojáci mírových sborů použít jen v rámci sebeobrany.

¹²⁵ *Rada bezpečnosti OSN* [online]. Ministerstvo zahraničních věcí ČR: 3.5.2010 [cit. 14. listopadu 2011].

Dostupné na

<http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/multilateralni_spoluprace/osn/uvod_do_osn/rada_bezpecnosti_osn_un_security_council.html>.

Nejde o konfrontační, ale smířlivé operace, kde může díky nezainteresovaným příslušníkům sborů dojít k dialogu zneprátených stran a tím následně i k touženému mírovému procesu.¹²⁶

¹²⁶ OSN, INFORMAČNÍ CENTRUM OSN V PRAZE. *Fakta a čísla OSN: základní údaje o Organizaci spojených národů*. Praha: Informační centrum OSN v Praze, 2005, [online]. s. 65–67. Dostupné na <<http://www.osn.cz/soubory/fakta-osn-2005-web.pdf>>.

5. Příklady použití

5.1 Korejská otázka

Počátek severo-jihní rivality byl určen již dohodou USA a SSSR, kterou se před skončením 2. světové války stanovilo rozdělení Korejského poloostrova podél 38. rovnoběžky. Severní Korea spadala pod okupační správu SSSR a byl nastolen komunistický režim. Jižní Korea spadla pod správu USA a na rozdíl od Severní Koreje byla OSN uznána. Jižní a Severní Korea a jejich odlišný ideologický a politický systém znamenal v rámci OSN diplomatickou konfrontaci, a sám o sobě musel vést ke konfliktu. Diskuze OSN se soustředily na 3 hlavní oblasti: sjednocení, mezikorejský dialog a debata o korejské otázce v OSN, na kterou se v této kapitole zaměřím.¹²⁷

Dne 25. června 1950 informovalo USA generálního tajemníka OSN, že Severní Korea napadla území Korejské republiky. Generální tajemník prohlásil danou situaci za „ohrožení mezinárodního míru“ – a to na základě pravomoci svěřené mu Chartou, konkrétně čl. 99, který říká, že - *Generální tajemník může upozornit Radu bezpečnosti na každou věc, která podle jeho názoru může ohrozit udržení mezinárodního míru a bezpečnosti. A vyzval Radu bezpečnosti „ke krokům nezbytným k obnovení míru ve světě“*. Rada bezpečnosti přijímá rezoluci č. 82 (1950), kterou vyjadřuje své znepokojení a ozbrojený útok Severní Koreje na Korejskou republiku určuje jako porušení míru. Vyzývá v ní k okamžitému ukončení nepřátelských akcí, ke stažení vojsk Severní Koreje na 38. rovnoběžku, k neposkytování pomoci Severní Koreji členy OSN a zároveň členy OSN nabádá k jejich součinnosti.¹²⁸ Rezoluce byla přijata jen díky dočasné nepřítomnosti delegáta SSSR na schůzi Rady bezpečnosti.¹²⁹

Na příštím zasedání Rady bezpečnosti 27. června na základě zprávy o pozadí událostí před vypuknutím nepřátelských akcí a toho, že Severní Korea nadále pokračuje

¹²⁷ CHI YOUNG PAK. *Korea and the U.N.* [online]. Kluwer Law International, 2000, [cit. 23.11. 2011]. s. 12–14. Dostupné na

<http://books.google.cz/books?id=dB_8L4ysZrEC&pg=PA109&lpg=PA109&dq=uniting+for+peace+korea&source=bl&ots=UhHyxuPfxz&sig=AwWaq5tAnQ6cKUyjFXh0nMW5ckQ&hl=cs&ei=RNXMTofvAcG6-AbphunJDg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CGkQ6AEwCQ#v=onepage&q=uniting%20for%20peace%20korea&f=false>.

¹²⁸ BOWETT, Derek, BARTON, Peter. *United Nations Forces* [online]. New York: Frederick A. Praeger Inc. Publishers, 1964, [cit. 2011-13-3]. s. 29-30. Dostupné na

<http://books.google.cz/books?id=k1YgDv1eWD8C&pg=PA318&dq=uniting+for+peace&hl=cs&ei=E6V-Ta7zMMn4sgbvzOn0Bg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CFUQ6AEwCQ#v=onepage&q=korea&f=true>.

¹²⁹ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 105.

v nepřátelských akcích – ani nestáhla zpět své ozbrojené vojenské síly, informovalo USA Radu bezpečnosti o své podpoře Korejské vlády, a to jak námořní, tak leteckou silou. Posléze byla navržena další rezoluce, kterou Rada bezpečnosti v následujících termínech přijala (opět v nepřítomnosti SSSR): Ozbrojený útok Severní Koreje na Korejskou republiku označila za porušení míru. Bere v ní na vědomí apelaci Korejské republiky pro okamžité a účinné kroky vedoucí k zajištění míru a bezpečnosti. Všechny své členy nabádá k poskytnutí pomoci Jižní Koreji, která je nezbytná k odražení ozbrojeného útoku a obnovení míru a bezpečnosti v zemi.
130 131

Dne 7. června téhož roku byl na zasedání přijat návrh rezoluce Velké Británie a Francie, která doporučuje, aby všichni členové poskytli ozbrojené síly a další pomoc na základě výše uvedených rezolucí Rady bezpečnosti, aby takové síly a jiné pomoci dali k dispozici jednotnému velení Spojených států. V rámci dané operace proti Severní Koreji opravňuje jednotnému velení použití vlajky OSN společně s vlajkou účastnících se národů. Žádá USA, aby v případě potřeby informovalo Radu bezpečnosti se zprávami o průběhu opatření přijatých pod jednotným velením.¹³²

Tyto rezoluce představují veškerý projev Rady bezpečnosti ke korejské otázce. Návrat reprezentanta SSSR do Rady bezpečnosti, který byl nepřítomen od 13. ledna 1950, zmařil veškeré její další akce ohledně této záležitosti. Iniciativa přešla na Valné shromáždění, což bylo záměrem USA, které 7. října 1950 „schválilo“ rezoluci č. 376, v níž schvaluje agresi jihokorejských a následně i amerických vojsk. Ta 1. října 1950 překročila 38. rovnoběžku. Poté, co se do situace vložila Čína, Valné shromáždění ji rezolucí č. 498 (1951) odsoudila jako agresora a zakázala další přechod dobrovolníků do KLLDR, které, jak uvádí Vl. David (1976, s.106), lze určit jako „vměšování do cizích záležitostí“. Pravomoc Valnému shromáždění jednat o podstatných otázkách týkajících se ohrožení míru a bezpečnosti mu byla udělena v rezoluci č. 337, nesoucí název *Uniting for Peace*, o které budu hovořit později.¹³³

Když se vrátím zpět k rezolucím Rady bezpečnosti č. 82, 83, 84, můžeme je označit za protiprávní, a to hned z několika důvodů.¹³⁴ Na přijetí těchto rezolucí bez přítomnosti SSSR jako stálého člena Rady lze ovšem nahlížet z několika hledisek. Jak jsem už výše zmiňovala, pro rozhodnutí o zásadních otázkách je potřeba devíti hlasů, včetně souhlasu všech pěti stálých členů – na základě tzv. pravidla jednomyslnosti mocností – práva veta. Pokud jeden ze

¹³⁰ BOWETT, BARTON: *United Nations Forces*, s. 30–31.

¹³¹ Rezoluce Rady Bezpečnosti č. 83 (1950).

¹³² Rezoluce Rady Bezpečnosti č. 84 (1950).

¹³³ BOWETT, BARTON: *United Nations Forces*, s. 31.

¹³⁴ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 106.

stálých členů nesouhlasí s rozhodnutím, může hlasovat proti, a tím návrh vetovat, avšak jeho neúčast nelze považovat za hlas proti, tudíž v tomto případě lze Radu bezpečnosti považovat za usnášení schopnou. Ačkoliv Sovětský svaz schválení rezolucí bez jeho přítomnosti považoval za protiprávní.

Vl. David (1976, s. 106) jako další důvod protiprávnosti uvádí, že Rada bezpečnosti k zasahování do vnitřních záležitostí korejského národa nebyla oprávněna a představitelé KLDK k projednávání Rady bezpečnosti nebyli přizváni. Nevměšování OSN do vnitřních záležitostí upravuje čl. 2 odst. 7 Charty OSN: nedává OSN právo, aby zasahovala do věcí, které podstatně patří do vnitřní pravomoci kteréhokoli státu. Na druhou stranu bych v této situaci podotkla, zda se zde nejednalo spíše o ochranu míru a bezpečnosti, tzn. Rada bezpečnosti by k takovému zásahu byla oprávněna.

Dalším bodem je nutnost respektování čl. 43 Charty OSN, v němž je poskytnutí ozbrojených sil, pomoci a služeb nutných k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti založeno na uzavření zvláštní dohody, dohod, ke kterým zde nedošlo.

Vyvstává zde několik otázek: Byly ozbrojené síly orgánem OSN nebo se jednalo o samotnou akci USA? Jednalo se vůbec o akci OSN? Několik autorů se na základě písemných pramenů a textů rezolucí Rady bezpečnosti a Valného shromáždění, v nichž se výslovně hovoří o „silách Spojených národů“, „veliteli Spojených národů“, přiklonili k tvrzení, že akce v Koreji je akcí OSN.¹³⁵ D. W. Bowet (1964, s. 46) „dospěl tak daleko, že nepovažují akci OSN za válku, ale za donucovací opatření dle kapitoly VII Charty OSN“. A dále k tomu doplňuje – na skutečnost, že síly poskytnuté jednotnému velení byly především americké jednotky a dále to, že jen 15 dalších států přispělo svými silami, musí být pohlíženo s velkým politováním, ale jinak to charakter těchto poskytnutých sil neovlivňuje. Existuje dostatek důkazů, že jak Rada bezpečnosti, Valné shromáždění, tak Spojené státy americké, další přispívající státy, a dokonce i Čínská lidová republika byli toho názoru, že se jednalo o akci Spojených národů a síly, které se akce účastnily, byly jednotky OSN. Toto tvrzení ve své knize vysvětluje tím, že korejská akce byla mířena proti severokorejským autoritám a Rada bezpečnosti je určila odpovědnými za porušení míru a bezpečnosti, akce je proto v souladu s donucovacími opatřeními kapitoly VII Charty OSN, což je v rozporu s tvrzením, že akce v Koreji nesplňuje podmínky kapitoly VII, neboť to byl ozbrojený americký zásah, uskutečněna „pod pláštíkem OSN“, jehož zástupcem je mimo jiné Vl. David.

¹³⁵ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 107.

VI. David (1964, s.107–108) je také toho názoru, že „spojené velení“, jak uvádí již výše zmiňovaná rezoluce ze 7. června 1950, „nemělo bezprostřední vztahy k OSN. Vojenské velení měly Spojené státy. Jak vyplývá i ze skutečností, že nikoliv spojené velitelství, ale Spojené státy měly podávat zprávy Radě bezpečnosti. Také vrchní velitel neměl žádný bezprostřední vztah k OSN. Byl to americký generál jmenovaný Spojenými státy, který podléhal v plném rozsahu pravomocím amerického ministerstva obrany a vedle své funkce amerického velitele ozbrojených sil v Koreji vykonával další důležité funkce v ozbrojených silách USA. Ozbrojené síly včetně velitele byly orgány USA“. Dalším důležitým poznatkem, který přispívá k tvrzení, že se nejednalo o akci OSN je: „OSN a její hlavní orgány neměly žádnou politickou a vojenskou kontrolní moc o opatřeních USA v korejské válce“. OSN neberou za tuto akci žádnou odpovědnost a jednotlivé státy jsou odpovědny samostatně.

Poté, co se po několika měsíční nepřítomnosti na zasedáních Rady bezpečnosti vrátil delegát SSSR, bylo USA jasné, že za jeho přítomnosti nebude možné rozhodovat jako doposud a uplatnil svůj záměr, aby byla přenesena iniciativa na Valné shromáždění. Netřeba uvádět, že Spojené státy se tak snažily o přenesení pravomoci ohledně systému kolektivní bezpečnosti na Valné shromáždění, protože bylo zřejmé, že v Radě bezpečnosti nebude možné prosadit přijetí a provedení sankcí, jehož důvodem je právo veta a přítomnost SSSR. Dalším důvodem, který vedl USA k návrhu na zařazení otázky „Sjednocování činnosti ve prospěch míru“ – do programu zasedání Valného shromáždění bylo zahrnuto i provedení revize Charty OSN - především po korejské akci, a to otázek týkajících se sankcí. Objevilo se několik způsobů řešení jako zúžení obsahu zákazu použití síly nebo nahrazení systému kolektivní bezpečnosti systémem imperialistických bloků nebo již zmiňované revidování Charty OSN a přenesení pravomoci z Rady bezpečnosti na Valné shromáždění - dle kapitoly VII Charty OSN.¹³⁶

V listopadu 1950 byla přijata rezoluce „Sjednocení pro mír“, neboli „*Uniting for Peace*“, podle níž může Valné shromáždění jednat samostatně, pokud Rada bezpečnosti z důvodu nejednomyslnosti svých stálých členů nemůže splnit svou základní povinnost (*primary responsibility*), pokud se situace vztahuje na ohrožení světového míru, porušení míru či akt agrese. Valné shromáždění je oprávněno se danou záležitostí zabývat ihned, s cílem doporučit členům přijetí kolektivních opatření, která mohou v případě agrese obsahovat i použití ozbrojené síly, je-li to nutné k znovuoobnovení míru a bezpečnosti.^{137 138}

¹³⁶ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 109.

¹³⁷ Rezoluce Valného shromáždění č. 377 (1950).

Pojem „*primary responsibility*“, který můžeme přeložit jako základní, primární odpovědnost je uveden v čl. 24 Charty OSN, a ačkoliv si američtí odborníci byli vědomi mínění Mezinárodního soudního dvora, který jako pravomocnou k opatřením donucovacího charakteru označil výhradně Radu bezpečnosti, snažili se zde aplikovat tvrzení, že Valné shromáždění může na základě doporučení rozhodovat o všech záležitostech, v nichž má pravomoc rozhodovat Rada bezpečnosti dle kapitoly VII. Spojené státy se tak snaží o přenesení pravomoci ve věcech týkajících se bezpečnosti a mezinárodního míru z Rady bezpečnosti na Valné shromáždění, v případech nemožnosti rozhodnout ve věci, a to především z důvodu využívání práva veta členem Rady bezpečnosti – SSSR. Tuto sekundární odpovědnost Valnému shromáždění připisují čl. 10 (citován výše), 11 a 14.¹³⁹ Z nich vyplývá oprávnění Valného shromáždění projednat i otázky upravující mezinárodní mír a bezpečnost, ovšem jedná se jen o právně nezávaznou formu doporučení.

Rezoluce dále „umožňuje rychlé svolání Valného shromáždění do 24 hodin od okamžiku, kdy dostal generální tajemník OSN požadavek ke svolání takové schůze od Rady bezpečnosti na základě hlasů kterýchkoliv sedmi členů nebo na žádost většiny členů OSN vyjádřenou hlasováním v mezitímním výboru nebo jiným způsobem, popř. souhlasem většiny k návrhu kteréhokoliv člena“.¹⁴⁰

Rezoluce tedy obsahuje pět návrhů: Za prvé jde o již výše zmiňovaný návrh, na jehož základě má Valné shromáždění posoudit jakoukoliv agresi, ohrožení míru, nebo porušení veřejného pořádku, pokud Rada bezpečnosti nedokáže vykonávat svou odpovědnost s ohledem na mezinárodní mír a bezpečnost kvůli nedostatku jednomyslnosti stálých členů v případě potřeby svolat mimořádně naléhavou schůzi. V další části rezoluce se stanovuje, aby si státy určily jednotky v rámci jejich ozbrojených sil, které by byly k dispozici OSN, a to na žádost Rady bezpečnosti nebo Valného shromáždění, pro případ kolektivních opatření s použitím ozbrojených sil. Dále rezoluce určuje vytvoření skupiny vojenských expertů, která by poskytovala technické poradenství těmto jednotkám v případě kolektivní akce. Další částí se ustanovuje komise k pozorování míru tzv. Mírová komise pozorovatelů, která by podávala zprávy o situaci, v níž existuje neklid, který by mohl být zárodkem ohrožení mezinárodního míru nebo bezpečnosti. Část D rezoluce zřizuje tzv. Výbor kolektivního bezpečí a státům se uděluje povinnost jej zpravovat o opatřeních provedených na základě doporučení Valného

¹³⁸ 54. zasedání Valného shromáždění OSN [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2005 [cit. 29. listopadu 2011]. Dostupné na < <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=616>>.

¹³⁹ BOWETT, BARTON: *United Nations Forces*, s. 291.

¹⁴⁰ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 110.

shromáždění k posílení mezinárodního míru a bezpečnosti.¹⁴¹ ¹⁴² Důležité je, že rezolucí bylo povoleno pouze Valnému shromáždění provádět doporučení členům ohledně kolektivního opatření, v souladu s čl. 10. A ani dle této rezoluce Valné shromáždění nemá pravomoc povolit použití síly proti členskému státu. To zůstává výsadou Rady bezpečnosti.¹⁴³

Od korejské války byl postup uvedený v rezoluci použit jedenáctkrát, sedmkrát to byla Rada bezpečnosti v rezolucích o přenosu záležitosti na Valném shromáždění a čtyřikrát samotným Valným shromážděním poté, co většina členských států požádala o nouzové zvláštní zasedání.¹⁴⁴

Rezoluce má své zastánce, kteří se domnívají, že jejím úmyslem bylo zkvalitnit mechanismus OSN pro zachování mezinárodního míru a bezpečnosti. A to tak, že pokud není Rada bezpečnosti schopna uskutečňovat svou primární odpovědnost, nastupuje za daných podmínek Valné shromáždění, což má za následek, že se Charta OSN jeví jako neúčinná. Rezoluce je však v rozporu s ustanoveními Charty a Chartou jako celkem. Znění Charty nelze změnit bez souhlasu všech stálých členů, bez ohledu na stanovený postup, rezolucí Valného shromáždění. Rezoluce je „neslučitelná s Chartou OSN a znamená její protiprávní doplnění, odporující ustanovením čl. 108 a 109 Charty OSN.“¹⁴⁵ V čl. 108 se totiž hovoří, že *změny Charty nabudou účinnosti pro všechny členy OSN, budou-li schváleny hlasy dvou třetin členů Valného shromáždění a ratifikovány dvěma třetinami členů Organizace podle jejich ústavních předpisů, čítajíc v to všechny stálé členy Rady bezpečnosti.*

Zastánci rezoluce opět namítají, že „čl. 106 Charty nabízí náhradní řešení pro intervenci Rady bezpečnosti v případě, že čl. 43 ještě nepůsobí“. A jako další nebezpečí zneužití pravomoci Valného shromáždění lze považovat potřebu dvou třetinové většiny hlasujících a přítomných pro schválení doporučení o zachování míru a bezpečnosti. A teoreticky by mohlo dojít k situaci, kdy by takové doporučení bylo přijato na základě jednoho kladného hlasu, pokud by se ostatní přítomní zdrželi hlasování. Vytvoření Výboru kolektivních opatření, jako orgánu vykonávajícím prakticky stejnou působnost jako Vojenský

¹⁴¹ ZAUM, D. *The United Nations Security Council and war: the evolution of thought and practice since 1945: Uniting for peace resolution* [online]. Oxford: Oxford University Press, 2008, [cit. 30.11.2011]. Dostupné na <http://books.google.com/books?id=i9zyRYYIJK4C&pg=PP116&dq=UNITING+FOR+PEACE+RESOLUTION&hl=cs&ei=EpPWTrm2HfDO4QSorJnTAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDcQ6AEwAQ#v=onepage&q=UNITING%20FOR%20PEACE%20RESOLUTION&f=false>.

¹⁴² DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s.110–111.

¹⁴³ ZAUM: *The United Nations...*

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s.111–112.

štábní výbor, bylo další snahou o tzv. „obejití“ Rady bezpečnosti a bylo to jednoznačně v rozporu s Chartou OSN.¹⁴⁶

Na začátku 50. let 20. století zvýšila rezoluce „*Uniting for Peace*“ naději na účinnější OSN, schopnou udržovat mír bez ohledu na veto SSSR, avšak k žádnému posílení OSN jako nástroje kolektivní bezpečnosti nedošlo. Již v polovině 50. let mění většina členů své dosavadní názory, začínají se této rezoluce zříkat a uvádějí, že Valné shromáždění nemůže takto zasahovat do pravomocí Rady bezpečnosti.¹⁴⁷ To však neznamená, jak uvádí D. Zaum (2008), že bychom měli nutně tento neúspěch brát jako promarněnou příležitost reformy OSN. Z analýz role Valného shromáždění nevyplývá, že větší zapojení shromáždění v otázkách mezinárodního míru a bezpečnosti by bylo žádoucí. Vzhledem k hlubokým rozdílům mezi G-77 (volná koalice rozvojových zemí při OSN) a západních zemí, které vznikly v důsledku války v Iráku, a světového summitu v roce 2005, by větší zapojení Valného shromáždění účinnost a důvěryhodnost OSN spíše snížilo než vedlo k jeho posílení. Takové přezkoumávání rezoluce „*Uniting for Peace*“ nám nabízí různé pohledy na některé důležité vývojové změny v OSN v posledních desetiletích, a ačkoliv ukazuje, že se zde nepodařilo posílit kolektivní bezpečnost OSN, pomohla zformovat původní pojetí mírových operací, z nichž většina je stále aktuální.¹⁴⁸

5.2 Operace OSN v Kongu

Kongo bylo do roku 1960 belgickou kolonií. Nezávislost Republiky Kongo byla vyhlášena 30. června 1960. A jen pět dní poté vypukly neshody zapříčiněné belgickými důstojníky. Bez souhlasu konžské vlády poslala Belgie své vojáky do Konga pro deklarovaný účel „obnovení práva a pořádku a ochrana belgických státních příslušníků“. Dne 12. července 1960 konžská vláda požádala OSN o vojenskou pomoc k ochraně jejich území proti vnější agresi. Rezolucí 143 (se souhlasem USA i SSSR) ze dne 14. června vyzvala Rada bezpečnosti Belgie, aby stáhla z Konga své vojáky a povolila vojenskou pomoc na nezbytnou dobu – tzn. do té doby než budou národní bezpečnostní síly schopny za pomoci OSN, dle úsudku vlády, splnit zcela své úkoly.¹⁴⁹ Belgie rezoluci ignorovala, naopak zvýšila početní stavy vojska v Kongu a snažila se o rozbití jednotnosti země. V tom ji pomohl Moise

¹⁴⁶ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 112–113.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 113.

¹⁴⁸ ZAUM: *The United Nations*.

¹⁴⁹ *Republic of the Congo- ONUC* [online]. United Nations: 2001 [cit. 5. prosince 2011]. Dostupné na <<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onucB.htm>>.

Tshombé, premiér provincie Katanga, nejbohatší provincie na minerály, který této provincii deklaroval nezávislost a poté se obrátil na Belgie s žádostí o vojenskou a jinou pomoc.¹⁵⁰

Následovala rezoluce č. 145 z 22. června 1960, v níž Rada bezpečnosti vyzývá belgickou vládu, aby provedla rezoluci č. 143 (1960) rychle – týkající se stažení belgických vojsk a opravňující generálního tajemníka přijmout za tímto účelem všechna nezbytná opatření. Požaduje se v ní, aby se všechny státy zdržely jakéhokoli jednání, které by mohlo zabránit obnovení práva, pořádku a výkonu pravomoci konžské vlády a dále, aby se zdrželi jakéhokoli jednání, které by mohlo narušit územní celistvost a politickou nezávislost republiky Kongo.¹⁵¹ „Po příchodu mezinárodních sil do Konga byla přijata *accord de base*, která vymezovala povinnosti a práva těchto sil (ONUC – Opération des Nations Unies au Congo).“¹⁵² Prvotní funkcí ONUC bylo zajistit stažení belgických sil z republiky Kongo, pomoci vládě při udržování veřejného pořádku a poskytování technické pomoci. Funkce ONUC byla následně upravena a obsahovala i zachování územní celistvosti a politické nezávislosti Konga, předcházení vzniku občanské války a zajištění odstranění z Konga všech zahraničních vojenských, polovojenských a poradenských osob, které byly pod velením OSN.¹⁵³

Další rezoluce byla přijata 9. dubna 1960 a Rada bezpečnosti v ní vyzývá vládu Belgie k okamžitému stažení vojsk z provincie Katanga a k pomoci všemi možnými způsoby provádění této rezoluce. Prohlašuje vstup sil OSN do provincie Katanga jako nezbytný pro úplné provedení rezoluce.¹⁵⁴ Generální tajemník OSN ovšem zdržoval vyslání vojsk OSN do provincie Katanga, které se, nutno zmínit, neměly nikterak vměšovat do vnitřních záležitostí země, a tím výše zmíněné rezoluce porušil. Během toho byla v rozporu s konžskými ústavními předpisy sesazena vláda P. Lumbuby prezidentem Kasavubu, který žádal OSN o vojenskou pomoc. Lumbuba dostal podporu vlády, avšak zahraniční a domácí reakce nebyla přívětivá. Vojska OSN porušila rezoluci Rady bezpečnosti a obsadila dokonce letiště a rozhlasovou stanici.¹⁵⁵

Jak uvádí Vl. David (1976, s. 120), jde o „hrubé vměšování ozbrojených sil OSN do vnitřních záležitostí Republiky Konga. Generální tajemník OSN D. Hammarskjöld dokonce požadoval odzbrojení konžské armády, čemuž však zabránil Sovětský svaz“.

¹⁵⁰ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 119.

¹⁵¹ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 145 (1960), S/4405.

¹⁵² DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 119.

¹⁵³ *Republic of the Congo- ONUC* [online]. United Nations: 2001 [cit. 5. prosince 2011]. Dostupné na <<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onucM.htm>>.

¹⁵⁴ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 146 (1960), S/4426.

¹⁵⁵ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 120.

Dne 21. února 1961 byla přijata rezoluce č. 161, ve které Rada bezpečnosti s hlubokou lítostí oznamuje zabití konžských vůdců a Lumumba, a je hluboce znepokojena nebezpečím občanské války a hrozbou pro mezinárodní mír a bezpečnost.¹⁵⁶ Aby Rada bezpečnosti předešla občanské válce v zemi, vyzvala zahraniční vojska k opuštění území Konga, odmítla uznat Katangu suverénním státem a potvrdila práva konžského lidu samostatně rozhodovat o svých záležitostech.¹⁵⁷ V únoru 1963, poté, co byla provincie Katanga znovu začleněna do tzv. národního území Konga, mělo být zahájeno stažení vojsk z konžského území. Generální tajemník ovšem „obešel“ Radu bezpečnosti a v rozporu s Chartou OSN si nechal záležitost schválit na zasedání Valného shromáždění a pobyt vojsk tak prodloužil až do 30. června 1964, kdy byla vojska OSN zcela stažena.¹⁵⁸

Na výše uvedené rezoluce můžeme aplikovat čl. 39, 41 či 42 Charty OSN. Ačkoliv generální tajemník se k dané otázce vyjádřil v opačném směru, že opatření zde provedená podřazuje pod čl. 40, nikoliv pod čl. 42. Obdobně se vyjádřil i Mezinárodní soudní dvůr, který ve svém stanovisku z 20. července 1962 uvádí: „Ozbrojené síly, které byly použity v Kongu, neměly pravomoc realizovat vojenské akce proti kterémukoliv státu. Operace nezahrnovala preventivní nebo donucovací opatření proti kterémukoliv státu podle kapitoly VII, a proto není činností v tomto smyslu.“ Rada bezpečnosti dokonce danou situaci prve podřazovala pod kapitolu VI.¹⁵⁹

Odůvodnění tvrzení, že se jedná o opatření dle kapitoly VII Charty OSN je zřejmé hned z rezoluce 143 Rady bezpečnosti, ve které se uvádějí pojmy jako „*military assistance to the Republic of the Congo*“. A to ve spojení, kdy Rada bezpečnosti zmocnila generálního tajemníka k provedení nezbytných kroků, k poskytnutí potřebné vojenské pomoci konžské republice po poradě s vládou Republiky Konga.¹⁶⁰ Členové Rady bezpečnosti označili jednání Belgie za akt agrese, a proto i Rada bezpečnosti situaci řešila dle kapitoly VII Charty OSN a to konkrétně podle čl. 39, 41 a 42. Jak uvádí Vl. David (1976, s. 121), „cílem sil nebylo jen obnovení pořádku a zákonnosti, ale především obnovení mezinárodního míru likvidací belgické agrese“. Tato vojenská pomoc OSN ovšem nezapříčinila potlačení agrese, ba naopak žádný z úkolů uvedených v rezolucích nebyl naplněn a došlo k výsledkům, kterým mělo být předejito.¹⁶¹

¹⁵⁶ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 161 (1961), S/4741.

¹⁵⁷ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 120.

¹⁵⁸ *Republic of the Congo- ONUC* [online]. United Nations: 2001 [cit. 5.prosince 2011]. Dostupné z <<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onucB.htm> >.

¹⁵⁹ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 120.

¹⁶⁰ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 143 (1960), S/4387.

¹⁶¹ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 121.

5.3 Operace OSN na Kypru

Kyperská republika získala svou nezávislost v roce 1960 a v tomtéž roce se také stala členem OSN. Její 1. ústava měla za cíl udržovat rovnováhu mezi zájmy kyperských Řeků a kyperských Turků. Smlouva o zajištění základních ustanovení Ústavy a územní celistvosti a svrchovanosti Kypru byla uzavřena mezi Kyprem, Řeckem, Tureckem a Velkou Británií. Uplatňování ustanovení Ústavy s sebou od počátku neslo obtíže a vedla k nahromadění napětí mezi oběma komunitami a následnému vypuknutí násilí. A poté, co ztroskotaly veškeré pokusy o obnovu míru na ostrově, požádali zástupci Velké Británie a Kypru Radu bezpečnosti o naléhavé provedení opatření.¹⁶²

Dne 4. března 1964 přijala Rada bezpečnosti rezoluci 186,¹⁶³ v jejíž preambuli danou situaci hodnotí jako stav, který může („*is likely to*“) ohrozit mezinárodní mír a bezpečnost, a pokud nebudou neprodleně přijata nezbytná opatření, může dojít k jeho zhoršení. Rada bezpečnosti v ní vyzývá všechny členské státy, v souladu s jejich závazky podle Charty OSN, zdržet se jakéhokoliv jednání nebo hrozbě činnosti, která pravděpodobně ještě zhorší situaci v suverénní Kyperské republice a ohrozí mezinárodní mír.

Z preambule vyplývá, že situaci na Kypru Rada bezpečnosti nepovažuje za skutečnou hrozbu mezinárodního míru a bezpečnosti, tzn. je zřejmé, že zde nelze uplatnit kapitolu VII Charty OSN, přestože zde dochází k vniknutí cizích vojsk na území Kypru. VI. David (1976, s. 123) k tomu doplňuje výzvy Rady bezpečnosti „k zastavení palby a neprovádění akcí, které by mohly zhoršit situaci, lze subsumovat pod zatímní opatření podle čl. 40 Charty“.

Dále v ní Rada bezpečnosti žádá vládu Kypru, která je zodpovědná za údržbu a obnovu práva a pořádku, aby přijala veškerá další opatření nezbytná k zastavení násilí a krveprolití na Kypru. Doporučuje se souhlasem vlády Kypru vytvořit mírové síly OSN. Složení a velikost skupiny stanoví generální tajemník po konzultaci s vládami Kypru, Řecka, Turecka a Velké Británie. Velitel sil bude jmenován generálním tajemníkem, bude podrobně informovat země poskytující své jednotky a podávat pravidelné zprávy Radě bezpečnosti o jejich fungování. Doporučuje rozmístění sil po dobu tří měsíců, přičemž všechny náklady, které s tím souvisí a které budou dohodnuty, poskytnou vysílající kontingenty a vláda Kypru. Generální tajemník může přijímat dobrovolné příspěvky k tomuto účelu. Také

¹⁶² *United Nations Peacekeeping Force in Cyprus- Background* [online]. United Nations: 2011 [cit. 20. prosince 2011]. Dostupné na <<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unficypr/background.shtml>>.

¹⁶³ Rezoluce Rady bezpečnosti 186 (1964), S/5575.

doporučuje, aby generální tajemník určil po dohodě s vládou Kypru, Řecka, Turecka a Velké Británie mediátora, a to za účelem podpory mírového řešení a dohodnutí jeho řešení problému, v souladu s Chartou OSN.

Generální tajemník se k zásadám, na nichž stojí operace, vyjádřil ve svém *aide-mémoire* adresovanému britskému parlamentu 11. dubna 1964. Uvedl mezi nimi nezasahování do politické situace, výlučnost kontroly a velení OSN nad vojenskými jednotkami, a jako výjimku ze zákazu použití zbraní uvedl sebeobranu, kterou i dále specifikoval. Je třeba podotknout, že síly OSN nebyly oprávněny zatknout či odzbrojit kteréhokoliv Kypřana. I v této situaci dochází k neúplné spolupráci zainteresovaných stran a objevuje se i tady problém účelnosti ozbrojených sil OSN.¹⁶⁴

Úkolem sil OSN v tomto případě není zastavení agrese na Kypru. Rada bezpečnosti danou situaci nepovažuje za akt agrese (jak už vyplývá z preambule rezoluce), a tudíž zde nemůže být ani určen agresor, vůči kterému by měly síly OSN směřovat. „Úkolem ozbrojených sil bylo působit k všeobecnému uklidnění.“¹⁶⁵

5.4 Irácká agrese vůči Kuvajtu

Irácko-iránská válka zanechala Irák a Saddáma Husajna v ekonomických potížích a vedla k zadlužení země. Jediné východisko z této tíživé finanční situace viděl Husajn v domácí produkci ropy. Spory o naleziště ropy mezi Kuvajtem a Irákem byly záminkou pro iráckou invazi do Kuvajtu 2. srpna roku 1990, jejímž cílem bylo připojení území Kuvajtu.

Na což ihned reagovala OSN a Rada bezpečnosti vydává ještě téhož dne rezoluci 660,¹⁶⁶ ve které určuje, že napadením Kuvajtu iráckými ozbrojenými silami dochází k porušení mezinárodního míru a bezpečnosti. Odvolává se v ní na čl. 39 a 40 Charty OSN. Invazi Iráku sice odsuzuje a požaduje stažení iráckých vojsk na pozice, ve kterých se nacházela vojska předchozího dne – 1. srpna 1990, ale v rezoluci není určeno, že se jedná o porušení čl. 2 odst. 4, ani výslovně řečeno, že jde o akt agrese. Takovéto „opomenutí“, jak uvádí O. Schachter (1993, s. 8), může reflektovat naději některých členů Rady bezpečnosti, kteří se domnívali, že Irák bude spíše jednat takto – stáhne vojska, pokud nebude výslovně odsouzen za agresi.

¹⁶⁴ DAVID: *Sankce v mezinárodním právu*, s. 121.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 121.

¹⁶⁶ Rezoluce Rady Bezpečnosti 660 (1990), S/RES/0660.

O čtyři dny později přijímá Rada bezpečnosti druhou z dvanácti rezolucí týkajících se situace mezi Irákem a Kuvajtem přijatých mezi 2. srpnem a 29. listopadem 1990, potvrzuje v ní rezoluci č. 660. Vyjadřuje své znepokojení, že nebyla implementována, a že invaze Iráku do Kuvajtu pokračuje. Potvrzuje přirozené právo na individuální nebo kolektivní sebeobranu v reakci na ozbrojený útok Iráku proti Kuvajtu, v souladu s čl. 51. Odvolává se na oprávnění ji přiznaná dle kapitoly VII Charty a uvaluje na Irák a Kuvajt embargo, což patří, ačkoliv se Rada bezpečnosti výslovně na žádný článek Charty neodkazuje, k typickým opatřením nevojenské povahy – čl. 41, závazného charakteru.

V rezoluci 602¹⁶⁷ Rada určila připojení Kuvajtu Irákem za protiprávní a vyzvala všechny státy a mezinárodní organizace, aby neuznávaly připojení, aby se zdržely jakýchkoli akcí, které mohou představovat nepřímé uznání připojení. Vyvrcholením snahy Rady bezpečnosti k zastavení protiprávního jednání Saddáma Husajna byla dvanáctá rezoluce 678,¹⁶⁸ ve které se uvádí, že pokud Irák neprovede nejpozději do doby v ní stanovené veškeré usnesení Rady týkající se okupace Kuvajtu, jsou členské státy, ve spolupráci s legitimní vládou Kuvajtu, oprávněny využít všech nezbytných prostředků – užití síly, aby k tomu Irák donutily, a došlo tak k obnově mezinárodního míru a bezpečnosti v oblasti. Rada bezpečnosti v ní konkrétně potvrzuje své předchozí rezoluce a uvádí, že přes veškeré úsilí OSN Irák odmítl splnit svou povinnost provést rezoluce, což považuje za zjevné pohrdání Radou bezpečnosti. Odvolává se na kapitolou VII Charty OSN, v souladu s ní požaduje, aby Irák řádně dostal svým povinností uvedeným v rezoluci 660 a násl. Dává mu, jako projev dobré vůle, poslední příležitost tak učinit, což časově ohraničuje 15. lednem 1991. Žádá všechny státy, aby poskytly odpovídající podporu týkající se prováděných opatření.

Rezoluce se tedy opět neodkazuje na konkrétní článek kapitoly VII Charty OSN, ale pouze na kapitolu obecně. A tudíž zde vznikají názorové rozdíly ohledně právního základu rezoluce. Jeden z názorů tvrdí, že se rezoluce nutně odkazuje na čl. 42 Charty. Za další možné řešení byla považována možnost, že se jednalo v rozsahu působnosti kolektivní sebeobranu – čl. 51.¹⁶⁹

Tato vojenská akce OSN, jejímž účelem bylo stažení iráckých vojsk z Kuvajtu, byla provedena v celosvětové atmosféře hluboce ovlivněné pádem Berlínské zdi. Vznikla zde

¹⁶⁷ Rezoluce Rady bezpečnosti 662 (1990), S/RES/662.

¹⁶⁸ Rezoluce Rady bezpečnosti 678 (1990), S/RES/678.

¹⁶⁹ SCHACHTER, Oscar. Legal Aspects of the Gulf war of 1991 and its Aftermath. In: *Law, Policy and International Justice: essays in honour of Maxwell Cohen*. [online]. Quebec: Mc-Gill Queen's University Press, 1993, s. 8. [cit. 26.12. 2011]. Dostupné z: <http://books.google.cz/books?id=_7XwU1EvIsAC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>.

velká naděje v revoluci – ve způsobu úpravy vztahů mezi státy, Radou bezpečnosti nevyjímaje. Postup, jakým byla odstraněna irácká vojska, akce schválena a provedena, byl považován za důkaz o této změně. Pojetí procesu bylo opravdu jedinečné a postup Rady bezpečnosti exemplární. Přijetí rezolucí Radou bezpečnosti, včetně rezoluce 678 byla významná, a to z důvodů nové úrovně spolupráce a dobré vůle k dosažení účelu, zejména stálých členů Rady. Přesto vykazovalo použití síly sporné aspekty. Rozhodnutí Rady bezpečnosti, reagující na tuto agresi, bylo sice autorizováno jako akt kolektivní sebeobranu, ale jelikož, jak již jsem dříve uvedla, jsou pro její výkon stanovena určitá pravidla, jako je okamžitá reakce na útok, nebyly tyto podmínky v případě irácké invaze do Kuvajtu splněny. Rada bezpečnosti totiž nejprve použila prostředky nevojenské povahy, je tak vyloučena bezprostřednost nutná pro sebeobranu. Očekávaný proces reagovat na porušení míru byl obrácen, a na základě rezoluce Rady bezpečnosti se okamžitě zaměřuje na zvládnutí krize a snaží se přimět Irák stáhnout svá vojska nevojenskými prostředky.¹⁷⁰

O základní otázce, že došlo k agresi, která vyžadovala reakci OSN nebyl významný spor. Bylo to poprvé od druhé světové války, kdy se jedna země pokusila o úplné „pohlčení“ jiného suverénního státu. Text rezoluce 678 Rady bezpečnosti byl vypracován i bez původně zvažovaného vztahu k čl. 42, který by dal Radě bezpečnosti pravomoc kontroly nad použitím ozbrojených sil a mohla by tak i zasahovat do vedení války. Rezoluce stanovila oprávnění k použití síly – čl. 2 Charty OSN, ale na základě zachování jistého stupně flexibility rezoluce jeho provedení neuložila.¹⁷¹

Vztah k čl. 42 celkem jasně vyplýval z pojetí, které zde bylo před agresí Iráku vůči Kuvajtu, kdy se obecně předpokládalo, že Rada bezpečnosti jednající na základě kapitoly VII je oprávněna k užití ozbrojené síly pouze na základě čl. 42 Charty. Pro O. Schachtera není takový argument zcela přesvědčivý, i když je čl. 42 jediným článkem kapitoly VII, který výslovně opravňuje Radu k přijetí opatření ozbrojené povahy. Neznamená to však, že ostatní ustanovení Charty nelze také použít. Jak uvedl Mezinárodní soudní dvůr ve svém poradním stanovisku k *Expense case*, v němž se snažil naznačit, že Rada může jednat na liberálních základech své pravomoci, vyplývající z její obecné pravomoci k udržení a obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti.¹⁷²

¹⁷⁰ SCOTT, S., BILLINGSLEY A., MICHAELSON CH. *International Law and the Use of Force: A Documentary and Reference Guide*. [online]. Oxford: ABC-CLIO, 2010, s. 194–5. [cit. 26.12. 2011]. Dostupné z <http://books.google.cz/books?id=7v8WcELhmZYC&pg=PR3&dq=resolution+678+negotiation&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q=resolution%20678%20negotiation&f=false>.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 195.

¹⁷² SCHACHTER: *Legal Aspects of...*, s. 19.

Přestože za relevantní článek Charty kapitoly VII pro rezoluci 678 považují čl. 48 ukládající povinnost členům učinit kroky potřebné k provedení rozhodnutí Rady, není jej dle O. Schachtera (1993, s. 20) možné aplikovat, ačkoliv rezoluce opravňuje k použití ozbrojených sil. Dle čl. 48 se provádí rozhodnutí Rady pro zachování mezinárodního míru a bezpečnosti. Rada je oprávněna uložit povinnost jednat některým či všem členským státům. Čl. 48 centralizuje v rámci Rady pravomoc určit, který člen by měl přijmout požadované opatření na základě rozhodnutí Rady v souladu s kapitolou VII. Proto se na závazná rozhodnutí vydaná Radou v tomto konfliktu vztahuje čl. 48, ať už je tak v rezoluci uvedeno či ne. Například v rezoluci 661,¹⁷³ kdy jde o sankce bez použití síly, uloží na základě čl. 41 splnění povinnosti čl. 48. Čl. 48 je dle O. Schachtera, ale nemožné pro rezoluci 678 užít, protože bylo zřejmé, že pro zde uvedená vojenská opatření není zapotřebí žádné akce. Proto se podmínky čl. 48 nevztahují na takové záležitosti akce „shovívavé“, vzhledem k tomu, že se vztahují na povinná ekonomická a dopravní embarga vyžadovaná od všech členů.

Dohody dle čl. 43, který je dle Charty propojen s čl. 48, nebyly uzavřeny a nebyly ani v Irácké agresi považovány pro vojenská opatření za nezbytné. Členské státy však nemohou být právně vázány k poskytnutí ozbrojených sil, ledaže se dohodly tak učinit. To potvrzuje omezení autority udělené Radě podle čl. 42, 48 a 49.¹⁷⁴

Užití sil bylo účinné a po ofenzivních akcích OSN – ozbrojených sil států spolupracujících s vládou Kuvajtu – dochází k osvobození Kuvajtu a ústupu iráckých vojsk z jeho území. Následně byla přijata rezoluce¹⁷⁵ upravující podmínky příměří a zajištění jejich plnění.

¹⁷³ Rezoluce Rady bezpečnosti č. 661 (1990)

¹⁷⁴ SCHACHTER: *Legal Aspects of...*, s. 20–1.

¹⁷⁵ Rezoluce Rady bezpečnosti 687 (1991).

Závěr

V mezinárodním právu, jako systému právních norem upravující vztahy mezi rovnými subjekty, je obecně uznána možnost vzniku mezinárodního deliktu – protiprávního chování státu, který tak poruší primární vztahy mezi subjekty mezinárodního práva. Toto porušení je sankcionováno, ovšem na rozdíl od vnitrostátního práva zde neexistuje centralizovaný donucovací systém. Je třeba si uvědomit, že porušením tohoto mezinárodního závazku vzniká státu – delikventovi automaticky dvojitá povinnost, tzn., že k původní povinnosti přistupuje odpovědnostní povinnost reparovat takto způsobenou újmu. Následkem tohoto chování není jen mezinárodněprávní odpovědnost, ale také právo na vynucení splnění této dvojitá povinnosti jako přímého donucení ke splnění právních povinností delikventem. Pokud je výkon takových sankcí v souladu se zákonnými podmínkami mezinárodního práva, je delikvent povinen jeho provedení strpět. S ohledem na okolnosti protiprávního jednání delikventa je poškozený stát oprávněn si zvolit některý z dovolených donucovacích opatření, přestože daný institut prošel vývojem a už nejde o volnostní vztah. Jediným takovým legálním opatřením, prováděným samostatným státem jsou represálie, s ohledem na čl. 2 odst. 4 Charty, neozbrojené povahy.

Od donucení v právním smyslu je třeba odlišovat opatření nemající právní charakter, jako je varování a doporučení, která se snaží řešit konflikt pokojnými prostředky a zároveň vztahy mezi státy nijak nenarušují. Na rozdíl od donucovacích opatření jde o volnostní vztah státu k volbě opatření faktické povahy. Další možností státu, jak může reagovat na protiprávní chování jiného státu je retorze, patřící mezi opatření faktické povahy. Donucující stát si zvolí určitou oblast, o kterou má delikvent zájem, a snaží se jej tak přinutit ke splnění jeho povinnosti, typicky neposkytnutím hospodářské pomoci, avšak jednání nesmí být protiprávní a nepřiměřené povaze prvotního jednání.

Stát, který byl protiprávně napaden, je oprávněn užít přirozeného práva na sebeobranu, práva na legální použití síly k ochraně své existence, založeného Chartou OSN, ale především mezinárodním právem obyčejovým. Toto právo má nejen sám napadený stát, ale i kterýkoliv dotčený stát do té doby, než začne jednat Rada bezpečnosti a spustí se tak systém legálního použití sankcí dle kapitoly VII Charty OSN. Je třeba si uvědomit rozdíl kolektivní sebeobrany jako nesoustředěné obranné reakce na ozbrojený útok od kolektivní bezpečnosti – centralizované organizovanými donucovacími akcemi OSN. Nepropracovaný systém sankcí je důvodem oprávněnosti použití síly v případě ozbrojeného útoku. Rozvoj zbraní hromadného ničení je velkou hrozbou pro lidstvo samotné. S tím souvisí institut preventivní

sebeobrany a jeho oprávněnost, která byla v případě Iráku zpochybňována. Zároveň to ale ukazuje na neschopnost mezinárodního společenství reagovat na danou aktuální problematiku jinak. Do budoucna by bylo vhodné se danou oblastí zabývat, protože názory na oprávněnost preventivní sebeobrany se značně liší.

Donucovací opatření prodělaly velký vývoj a v jejich základních náležitostech dochází k značným změnám. Změnilo se i samotné právo mezinárodní, válka byla odsouzena jako prostředek řešení sporu, došlo k zákazu použití síly a hrozby silou, napadení jednoho státu je bráno jako útok na celé mezinárodní společenství.

Ochrana mezinárodní míru a bezpečnosti je pro mezinárodní společenství tak důležitým úkolem, že pro jeho zajištění a ochranu existuje systém kolektivní bezpečnosti. Nejvhodnějším místem pro uplatnění tohoto systému se stala OSN. Systémem kolektivní bezpečnosti se zabývá kapitola VII Charty OSN, která upravuje jak autorizace použití síly Rady bezpečnosti, tak mechanismus ukládání kolektivních sankcí. V rámci struktury donucovacích opatření, sloužících k ochraně mezinárodního právního řádu lze říct, že jsou tato donucovací opatření kolektivní povahy efektivnější při dosahování tíženého cíle – v porovnání s individuálními opatřeními. Základní neboli primární odpovědnost za udržování mezinárodního míru a bezpečnosti je svěřena Radě bezpečnosti, která je i oprávněna určit, zda došlo k ohrožení míru, porušení míru nebo útočnému činu a pokud tomu tak je, použít opatření závazné povahy dle čl. 41 nebo čl. 42 Charty OSN.

V současné době je činnost OSN a její neschopnost reagovat na aktuální hrozby mezinárodního míru a bezpečnosti kritizována. Vychází to také z nároků na OSN jako organizaci, která má splňovat velké ideály. Východiskem by byla nejspíš změna samotného rozhodovacího procesu Rady bezpečnosti a také změna postojů jednotlivých států, pro které není respektování rozhodnutí OSN a jejich úkolů tak důležité jako jejich samostatné krátkodobé ekonomické a hospodářské cíle. Problematické se ve zmíněných příkladech použití sankcí ukázalo i stanovení, zda je daná akce záležitostí OSN či jednotlivého státu. Rada bezpečnosti ve svých rezolucích přestala odkazovat na konkrétní články Charty OSN a svou pravomoc odvozuje od kapitoly Charty jako takové. V případě irácké agrese vůči Kuvajtu byl tento postup účinný a jeho zákonnost zřejmá.

Bibliografie

Domácí publikace

ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. s. 761.

DAVID, Vladislav. *Sankce v mezinárodním právu*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně – právnická fakulta, 1976. s. 152.

DAVID, Vladislav, SLADKÝ, Pavel, ZBOŘIL, František. *Mezinárodní právo veřejné*. 3. vyd. Praha: Linde Praha, a.s., 2006. s. 447.

DAVID, Vladislav, SLADKÝ, Pavel, ZBOŘIL, František. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. Praha: Leges, 2008. s. 432.

MALENOVSKÝ, Jiří. *Mezinárodní právo veřejné a poměr k jiným právním systémům, zvláště právu českému*. 5.vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 551.

ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo soukromé, veřejné, obchodní*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 504.

POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003. s. 460.

Zahraníční publikace

AUST, Anthony. *Handbook of International Law*. New York: Cambridge University Press, 2005. s. 554.

DIXON, Martin. *Textbook on International Law*. 6. vydání. New York: Oxford University Press Inc., 2007. s. 372.

FARRAL, Jeremy Matam. *United Nations Sanctions and the Rule of Law*. New York: Cambridge University Press, 2007. s. 109.

RISLEY, John Schuckburgh. *The Law Of War*. London: Bibliolife, 2009. s. 322.

SEIDL- HOHENVELDERN, Ignaz. *Mezinárodní právo veřejné*. V překladu Moniky Pauknerové. Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1999. s. 415.

SHAW, Malcolm Nathan. *International Law*. 5. vydání. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. s. 1288.

SIMMA, Bruno. *The Charter of the United Nations and commentary*. 2. vyd. New York: Oxford University Press Inc., 2002. s. 89.

Elektronické zdroje

BOWETT, Derek, BARTON, Peter. *United Nations Forces* [online]. New York: Frederick A. Praeger Inc. Publishers, 1964, [cit. 2011-13-3]. s. 29–30. Dostupné na <http://books.google.cz/books?id=k1YgDv1eWD8C&pg=PA318&dq=uniting+for+peace&hl=cs&ei=E6V-Ta7zMMn4sgbvzOn0Bg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CFUQ6AEwCQ#v=onepage&q=korea&f=true>.

CHI YOUNG PAK. *Korea and the U.N.* [online].Kluwer Law International, 2000, [cit. 23.11.2011].s. 12–14. Dostupné na

<http://books.google.cz/books?id=dB_8L4ysZrEC&pg=PA109&lpg=PA109&dq=uniting+for+peace+korea&source=bl&ots=UhHyxuPfxz&sig=AwWaq5tAnQ6cKUyjFXh0nMW5ckQ&hl=cs&ei=RNXMTofvAcG6-AbphunJDg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CGkQ6AEwCQ#v=onepage&q=uniting%20for%20peace%20korea&f=false>.

SCHACHTER, Oscar. Legal Aspects of the Gulf war of 1991 and its Aftermath. In: *Law, Policy and International Justice: essays in honour of Maxwell Cohen*. [online]. Quebec: McGill Queen's University Press, 1993, s. 8–30. [cit. 26.12. 2011]. Dostupné na <http://books.google.cz/books?id=_7XwU1EvIsAC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>.

SCOTT, Shirley, BILLINGSLEY, Anthony, MICHAELSON, Christopher. *International Law and the Use of Force: A Documentary and Reference Guide*. [online]. Oxford: ABC-CLIO, 2010, s. 194–5. [cit. 26.12.2011]. Dostupné na <http://books.google.cz/books?id=7v8WcELhmZYC&pg=PR3&dq=resolution+678+negotiation&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q=resolution%20678%20negotiation&f=false>.

ZAUM, Dominik. *The United Nations Security Council and war: the evolution of thought and practice since 1945: Uniting for peace resolution* [online]. Oxford: Oxford University Press, 2008, [cit. 30.11. 2011]. Dostupné na <http://books.google.com/books?id=i9zyRYYIJK4C&pg=PP116&dq=UNITING+FOR+PEACE+RESOLUTION&hl=cs&ei=EpPWTm2HfDO4QSorJnTAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDcQ6AEwAQ#v=onepage&q=UNITING%20FOR%20PEACE%20RESOLUTION&f=false>.

OSN, INFORMAČNÍ CENTRUM OSN V PRAZE. *Fakta a čísla OSN: základní údaje o Organizaci spojených národů*. [online] Praha : Informační centrum OSN v Praze, 2005. Dostupné na < <http://www.osn.cz/soubory/fakta-osn-2005-web.pdf>>.

Mír a bezpečnost [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2005 [cit. 15. listopadu 2011]. Dostupné na < <http://www.osn.cz/mir-a-bezpecnost/>>.

Prevence konfliktu [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2005 [cit. 15. listopadu 2011]. Dostupné na < <http://www.osn.cz/mir-a-bezpecnost/?kap=16>>.

Užití sankcí podle kapitoly VII Charty OSN [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2000 [cit. 14. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=708>>.

Rada bezpečnosti OSN [online]. Ministerstvo zahraničních věcí ČR: 3.5. 2010 [cit.14. listopadu 2011]. Dostupné na <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/multilateralni_spoluprace/osn/uvod_do_osn/rada_bezpecnosti_osn_un_security_council.html>.

„*pacific blockade*“ [online]. Wikipedia: 2010 [cit. 1.srpna 2010]. Dostupné na <http://en.wikipedia.org/wiki/Pacific_blockade>.

54. zasedání Valného shromáždění OSN [online]. Informační centrum OSN v Praze, 2005 [cit. 29. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=616>>.

Republic of the Congo- ONUC [online]. United Nations: 2001 [cit. 5. prosince 2011]. Dostupné na < <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onucB.htm> >.

United Nations Peacekeeping Force in Cyprus- Background [online]. United Nations: 2011 [cit. 20.prosinec 2011]. Dostupné na <<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unficyp/background.shtml>>.

Právní dokumenty

Mezinárodní smlouvy

Briand-Kelloggův pakt

Charta OSN

Pakt Společnosti národů

Rezoluce (daccess – dds ny.un.org)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 83 (1950)

Rezoluce Rady bezpečnosti č.84 (1950)

Rezoluce Rady bezpečnosti č.145 (1960)

Rezoluce Rady bezpečnosti č.146 (1960)

Rezoluce Rady bezpečnosti č.161 (1961)

Rezoluce Rady bezpečnosti č.180 (1963)

Rezoluce Rady bezpečnosti č.183 (1963)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 186 (1964)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 232 (1966)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 253 (1968),

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 277 (1970)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 409 (1977)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 660 (1990)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 662 (1990)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 678 (1990)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 687 (1991)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 1737 (2006)

Rezoluce Rady bezpečnosti č. 1718 (2006)

Rezoluce Valného shromáždění č. 377 (1950)

Rezoluce Valného shromáždění č. 3314 (1974)

Rozhodčí nález

Mezinárodní rozhodčí nález z roku 1928 (Naulilaa case)

Abstrakt

Tato práce se zabývá institutem donucení v mezinárodním právu. Nejprve vymezuje pojmy související s donucením, jako jsou právní či protiprávní vztahy mezi státy, okolnosti vylučující protiprávnost a mezinárodněprávní odpovědnost. Poté se soustřeďuje na výklad samotného pojmu donucení v mezinárodním právu, na jeho znaky, rozdíly jednotlivých opatření faktické povahy a na podmínky přípustnosti práva na sebeobranu. Dále se výklad zabývá represáliemi, jejich historickým vývojem, definicí pojmu a pravidly, kterými se musí stát při jejich uplatnění řídit.

Pozornost je také věnována univerzální politické organizaci - OSN, pravomocem Rady bezpečnosti a Valného shromáždění a především donucovacím opatřením OSN zakotveným v kapitole VII Charty OSN. V závěru jsou demonstrovány postupy OSN a provedení sankcí v zásadních otázkách, jako je operace OSN v Kongu, na Kypru, korejská otázka a irácká agrese vůči Kuvajtu.

Klíčová slova: donucení v mezinárodním právu, mezinárodněprávní odpovědnost, represálie, právo na sebeobranu, donucovací opatření, sankce, opatření faktické povahy, opatření nevojenské povahy, vojenské sankce, OSN, Rada bezpečnosti, Charta OSN.

Abstract

The text deals with the institute of coercion in international law. First it defines the terms associated with coercion, such as legal or illegal relationships between states, circumstances excluding the illegality and international responsibility. Then it is focused on the interpretation of the term of coercion in international law, on its characters, the differences of measures of factual nature and the conditions of admissibility of the right to self-defense. Also deals with the interpretation of reprisals, their historical development, its definition and rules which state has to follow in their application.

Attention is also paid to the UN - universal political organization, the competences of the Security Council and the General Assembly and especially to coercive measures enshrined in the Chapter VII of the UN Charter. UN procedures and the application of sanctions on crucial issues are demonstrated at the end of the paper - such as the UN operation in Congo, Cyprus, the Korean issue and the Iraqi aggression against Kuwait.

Key words: coercion in international law, international legal responsibility, reprisals, the right to self-defense, coercive measures, sanctions, factual nature measures, non-military nature measures, military sanctions, the UN, Security Council, the UN Charter.